

MARIJA JURIĆ PAHOR

CIVILIZACIJA IN NASILJE

"... ne, da bo kdo mislil, 'vedno odpirati stare rane!' -

To je ja tudi del življenja!

To je velik del naše zgodovine ..."

(Besede sedemdesetletne koroške Slovenke)¹

Moto predstavlja nekakšen "programski" začetek v projekt, ki se na podlagi avtobiografskih zapisov, pripovedi in izpovedi težiščno nanaša na "generacijski transfer", kakor se odraža med koroškimi in tržaškimi Slovenci.² Pojem, zasidran v psihoanalitični in psihoanalitično usmerjeni družboslovni literaturi, opredeljuje prenos "travme nasilja", ki sta jo sprožila fašizem in nanj navezujoči nacional-socializem, od generacije žrtev (ali storilcev) na otroke in vnuke. Da bi se temu tematskemu sklopu čim bolj približali in s tem, kolikor je to pač mogoče, obrnili pogled v tisti del naše individualne in kolektivne eksistencialne izkušnje, ki ga kaj radi za(s)tiram (ga imamo celo za manj pomembnega in tudi manj vrednega, če ne kar za minulega, pa najsi vemo, da se skrajno kruta izkušnja ne da pregnati iz spomina, da se vztrajno vrača, nemalokrat v obliki vprašanja: "Nasilje kot naša usoda"³), se mi zdi potrebno, da najprej osvetlimo centralne pojme kot so to: *nasilje, totalitarno nasilje (fašizem, nacionalsocializem)*. In to tako glede na njihovo izpovedno vsebino kot tudi glede na njihovo vlogo v "procesu civilizacije"⁴, ki je tesno povezan s principom moderne. A tudi s pojmi kot so to romanizacija

* * *

¹ Kaiser-Kaplaner 1995: 14

² Raziskovalni projekt Inštituta za narodnostna vprašanja je Ministrstvo za znanost in tehnologijo Republike Slovenije 22.12.1998 za obdobje 30 mesecev uvrstilo na nacionalno listo temeljnih in aplikativnih projektov. Pri projektu poleg avtorice, nosilke projekta, redno sodelujejo še tržaškostovski psihoanalitik dr. Pavel Fonča (svetovalska in supervizijska dejavnost) ter Marjeta Gostiščar Cerar in Sonja Kurinčič Mikuž kot "tehnični" sodelavki (pomoč pri kvalitativnem strukturiranju gradiva).

³ Gl. npr. Krefl 1997

⁴ Pojem civilizacija navezuje na lat. besedo *civilis* "meščanski, državljanski" domoljuben' vljuden, uslužen'" k *civis* "(moški) meščan, državljan' domoljub". Uveljavil pa se je naposled zlasti v Franciji: "*Civilisé* je bil kot *civilité*, kot *poli* ali *police* (iz. slat. *policia* <lat. *politia* "državna uprava, državna ustava" <gr. *politia* "meščansko/državljanško pravo, državna uprava, državna ustava"; k *polites* "meščan, državljan"; k *polis* "mesto, mestna skupščina [sestavljali so jo izključno moški], država" - op. M.J.P.) eden mnogih, pogostoma sinonimno uporabljenih pojmov, s katerimi so dvorjani v ožjem in širšem smislu označevali specifično svojega lastnega zadnjaja, in s katerimi so hkrati postavljali nasproti višino svojega lastnega etičnega kodeksa, svojega 'standarda', svojemu kodeksu drugih, preprostejših in socialno nižje stoječih človeških vrst." (Elias 1938/1959: 48) Enako naj bi veljalo za odnos "evropskih višjih slojev" nasproti drugim, "primitivnejšim ali preprostejšim" (Ibid.) - Francoski pojem *civilisation* se je prav v tem smislu izoblikoval in utrdil v drugi polovici 18. stoletja.

zapada⁵, kristjanizacija, "razsvetljenje", "okcidentalna racionalnost" (Max Weber), Evropa in nacionalna država.⁶

1. NASILJE

"Beseda nasilje označuje uporabo sredstev oblasti, torej prisilnih metod pri uveljavitvi ljudskih, razrednih in državnih interesov proti volji drugih, občasno tudi samovoljno ravnanje, ki temelji na izkoriščanju oblastne pozicije (tiranije)"⁷ Pojem nasilja je tu mišljen kot "nasilno dejanje" (lat. *violentia*; *violare* "storiti, delati silo komu: kršiti [dogovor], prelomiti [prisego], oskruniti [matični/poganski tempelj], posiliti [žensko, dečka, sužnjo, sužnja, sovražnike⁸] trpinčiti, raniti [nasprotnika]"⁹ "Najobičajnejše pojavne oblike [nasilja] so vojne, revolucije, zločini, teror".¹⁰ Naj v tem sklopu izpostavim še totalitarno nasilje, ali bolje, nasilje, ki je značilno za totalitarizem in ga znanstveniki povezujejo zlasti z nacional-socializmom in stalinizmom. K osrednjim elementom totalitarizma prištevajo: 1. ideologijo, 2. stranko ali vodjo, 3. kontrolne aparate oz. kontrolne monopole in 4. teror.¹¹ Hannah Arendt (1998/1951: 912) navaja kot nadaljnji in *najodločilnejši* element totalitarizma koncentracijska in uničevalna taborišča. Ta pa predpostavljajo genocid, ki se kaže v iztrebljanju, fizičnem preganjanju celih skupin, manjšin, narodov.

Izstopa vsekakor, da fašističnega sistema v Italiji merodajna strokovna javnost ne enači s totalitarizmom, ampak le z diktaturo (vojaškim režimom). Zato je v zadevnih leksikonih in slovarjih fašizem pod geslom "totalitarizem" izvzet. Četudi med pojmom "totalitarizem" in "diktatura" ne moremo potegniti jasnih ločnic, naj bi bilo za diktaturo značilno to, da navezuje na staro rimsko vladno. Konkretno na tisto, ki jo je Cicero v svojem delu "De re publica" označil kot *coetus multitudinis iuris consensu et utilitatis communione sociatus*, se pravi kot združenje skupine [mož, op. M.J.P.], ki je v občo korist zavezana zakonom. (To politično

* * *

⁵ Veliko vlogo pri romanizaciji zapada je odigrala *stoa*, grško-rimska filozofska šola, ki jo je ustanovil Zenon (335-264 pr. iKr.), in še izraziteje Hrisipos (281-205 pr. Kr.). Navezovali so na filozofijo Države (*Politeia*), kot si jo je zamislil Platon. Znameniti rimski stoiki so bili: Cicero, Horacij, Seneka, Mark Avelij. Dokaj pomembno vlogo so odigrali tudi avtorji kot so to Vergil, Propert in Ovid pod cesarjem Avgustom. "Romanizacija zapada se je odvijala počasi [...], dovršila pa se je šele v poteku kristjanizacije." (Demandt 1996: 36)

⁶ K zgodovini pojmov *moderen*, *modernost*, *moderna* ter z njo povezanimi termini glej Gumbrecht 1978; Le Goff 1999 (poglavje II: antično (staro) moderno, str. 48-81)

⁷ Europäische Enzyklopädie zu Philosophie und Wissenschaften 1990: 115

⁸ Cilj pri tem ni bil užitek, ampak "zmagá nad užitkom, vseeno katere vrste" in oblast. Veliko vlogo pri tem je igralo "sovrašvo na vso mehkoš/mehkužnost", na *mollitas*, ki vlada v vojaških skupinah ali pionirskih družbah. (Gl. Veyne 1992, Aries 1992)

⁹ Nadaljnji pomeni: 1. lat. *vis* "moč, sila, nasilje" zlasti v smislu fizične moči; 2. lat. *potestas* "moč, sila/prisila, nasilje" v smislu legitimne moči avtoritete (pater familias), tudi politične oblasti ali uradnega položaja.

¹⁰ Grundbegriffe der politikwissenschaftlichen Fachsprache 1976: 85

¹¹ Grundbegriffe der politikwissenschaftlichen Fachsprache 1976: 314-315

definirano telo je bilo načelno dostopno vsakemu, ki ga je ljudska skupščina sprejela kot člana.)¹² Diktatura je analogno definirana kot "varovalna ustanova demokracije, ki izvaja oblast avtokratično, ne pa totalitarno in vedno v skladu z ustavo"¹³, kot z(a)veza oseb, ki nastopa kot "časovno omejeni izjemni režim, delujoč skladno z ustavo in z namenom, da premaga notranje in zunanje krize."¹⁴

V pravem nasprotju s tem režimom naj bi bile protiustavne in nekonstitucionalne diktature, kakršne poznamo danes v nekaterih bivših kolonialnih državah.¹⁵ Zato običajno tudi ni govora o tem, da so bile prav evropske države riste, ki so jih če že ne omogočile, potem vsekakor so-omogočile. Kaj šele o tem, da je bil italijanski fašizem, poznan tudi kot Mussolinijev "rimski rajh", v svoji mogočnosti dosti bolj "gosposki" oziroma "herrenvolkovski" (nem. *Herr* "bog; gospodar, gospod"), kot se to kaj rado dozdeva. In kljub nasprotnim trditvam tudi totalitaren.¹⁶ Naj opozorim na to, da je bil prav Mussolini prvi, ki je ta pojem uporabil.¹⁷ Tesno je povezan s terminom nacionalizem in z besedico *fascio* (latinsko *fasces*, francosko *faisceau*, špansko *haz*), ki pomeni "snop"¹⁸ ali (moška) "z(a)veza". Nasprotniki fašizma so ga praviloma asociirali in asociirajo s pridevniki "violento", "brutale", "repressivo" in "dittatoriale"¹⁹, a tudi s pridevniki "teroristični", "etnociden" in "genociden" (zlasti slovenski in hrvaški znanstveniki in protifašisti). Četudi beseda *fascio* tako renomiranemu zgodovinarju kot St. G. Payneju in učenjakom, na katere se sklicuje (F. Schötthofer, *Il Fascio. Sinn und Wirklichkeit des italienischen Faschismus*, Frankfurt 1924; W. Wippermann - izd.: *Faschismustheorien*, Darmstadt 1989) "ne pove veliko", razen tega, da gre tu za "un fastello" [snop] ali "unione" [zavezo], se pravi, da so "fašisti unionisti in fašizem je organizacija snoparjev ali unionistov", se mi zdi vendarle potrebno, opozoriti na simboliko pojma *fascio*:

Prvotni rimski *fascies* so bili snopi brezovih šib, ki so jim dodali še sekiro in jih povezali z rdečimi jermeni. To je bil simbol oblasti, ki je vključeval moč kaznovanja neubogljivih (zlasti sužnjev, tujcev, podvrženih, libertinov [osvobojenecv in njihovih potomcev]; pogostoma so našli zatočišče v templju Artemide Efeške, Diane Efežanov, katere častilci so se pozneje upirali sv. Pavlu²⁰, ali pa v Izidinih

* * *

¹² Gl. Demandt 1996: 29

¹³ Grundbegriffe der politikwissenschaftlichen Fachsprache 1976: 42

¹⁴ Politik-Lexikon 1994: 129

¹⁵ Grundbegriffe der politikwissenschaftlichen Fachsprache 1976: 42/43

¹⁶ Glej pogl. 2 - "Totalitarno nasilje (fašizem in nacionalsocializem)"

¹⁷ Arendt 1998/1951: 664; Payne 1999: 217. Vendar pravi Hannah Arendt: "Kljub temu, da je Mussolini prvič uporabil pojem 'totalitarna država', 'fašistična diktatura v Italiji ni imela totalitarnega značaja.' (Ibid.) Prav to mnenje zastopa tudi St. G. Payne. (Gl. str. 132-134)

¹⁸ Ni odveč pripomniti, da je bil v slovenskem časopisju dvajsetih let prevladujoči pojem za fašiste prav "snoparji". (Ustna informacija: Milan Pahor)

¹⁹ Payne 1999: 9

²⁰ Gl. Apostolska dela, Apd 19, 21-34

svetiščih, ki so jih v cesarski dobi brezobzirno uničevali²¹). Če so visoki rimski uradniki (med katere je protišensko nastrojeni sv. Pavel, ustanovitelj kristjanske *Ecclesia* ter pričetnik neizprosne agitacije proti Judom vsekakor sodil) v sprevodih hodili skozi javne ceste, so jih spremljali čuvaji - tako imenovani liktorji, ki so te snope nosili in na ta način izkazovali zakonsko pooblaščenost svojih gospodarjev.

Fascijevski emblem so prevzela italijanska nacionalistična gibanja pod Mussolinijem. Odtod tudi ime *fascisti* - fašisti. V tesni zvezi ga je treba videti z besedama *Bündler* (snoparji), ki so v dvajsetih letih opredeljevali predvsem nemške "militantne nacionaliste in mladino s tendenco *völkisch*" ter *Bund* (snop, zveza), ki je označeval "združenja v službi nacionalne preнове".²² Tako prve kot druge velja vrednotiti kot té utiralce poti v nacionalsocializmu.

Naj ob koncu teh pojmovnih opredelitev opozorim še na to, da je nasilje vedno nekaj, kar dela škodo individualnemu ali kolektivnemu jazu (sem velja prišteti tudi matični jaz²³ in etnični jaz²⁴). škoda je lahko fizična, moralna, čustvena, psihološka, materialna. Izvajalci nasilja praviloma zanikajo, da ima žrtev lastno voljo, lastno avtonomijo in lastno dostojanstvo. V skrajnem slučaju jo razčlovečijo, degradirajo v "zver", v "številko", v "nič".

Četudi drži, da obstajajo v zvezi z nasiljem različni teoretski pristopi, jih ni težko razvrstiti v tri "osnovna" stališča. Jasno je, da jih največkrat ne moremo identificirati v čisti obliki, ampak se medsebojno prepletajo.

Prvo stališče ima nasilje za civilizaciji sovražen pojem, ki ima dosti prej opraviti s predmoderno kot z moderno. Presenetljivo je, da ga nemalokrat enačijo kar z "barbarstvom" (še posebno tedaj, ko se nanašajo na fašistično oz. nacionalsocialistično nasilje), se pravi z besedo, ki ima dolgo zgodovino, kaj jasno uperjeno

* * *

21 Gl. Gian Biaggio Conte (1997: 687-691): Un'ospite malsopportata. Il culto di Iside a Roma tra aversione politica e antifemminismo (Nezadržan gost - Izidin kult v Rimu med politično averzijo in protifeminizmom) gl. tudi Grimm 1997: 120-133

22 Payne 1999: 174; Mosse 1987: 97

23 Matični jaz je značilen za matične družbe. Po G. R. Taylorju naj bi jih - nasprotno od očernih - opredeljevale sledeče značilnosti: 1) tolerantna drža do seksualnosti; 2) svoboda za ženske; 3) visoki ugled ženskega; 4) višje vrednotenje dobrega počutja od asketske držbe; 5) demokratična politična načela; 6) odprti, človeko- in svobodoljubni nazori; 7) spontanost, javno izražanje čustev; 8) majhne razlike med spoloma; 9) pozitivna drža do užitka in zabave; 10) čaščenje matere-boginje (matice). (Walker 1995: 759)

24 Za stoike ter za oznanjevalce kristjanstva se razblini "izvorni" jaz in z njim vse etične (in siceršnje) razlike. Tako pravi sv. Pavel: "Ne lažite drug drugemu, saj ste slekli starega človeka z njegovimi deli vred in oblekli novega. Kjer je to, ni več Grka, ne Juda, ... ampak vse in v vseh je Kristus" (Kol. 3,10-12) V času francoske revolucije je na mesto besedice Kristus stopila besedica "narod". Tako pravi opat Sieyes, odpadnik svojega reda, glasnik in veliki izvajalec te alkimije: "Nacija je pred vsem drugim, je izvor vsega. Njena volja je vselej legalna, ona je zakon sam." (Cit. po Todorov 1991: 159)

proti domnevnim "neciviliziranim" narodom²⁵, ki pa je najbrž niti ne poznajo, sicer je ne bi tako "neobremenjeno" uporabljali. Naj v tem sklopu opozorim "le" na to, da jo je leta 1994 večina udeležencev zelo odmevnega simpozija "Sociološke sekcije" Nemške družbe za sociologijo ter Hamburškega inštituta za družboslovno raziskovanje (Hamburger Institut für Sozialforschung) brez (večjih) pomislekov sprejela kar v naslov svojih referatov. Velja seveda pripomniti, da je bila v to poprej motivirana s samim geslom simpozija ("Modernost in barbarstvo") ter z vabilom, ki vsebuje tale stavek: "Kako je mogoče razumeti to stoletje napredujočih modernizacijskih procesov in hkrati nedojemljivih oblik nehumanosti in *barbarstva*?"²⁶ Tako je denimo Jan Philip Reemtsma, ki ga je uporaba tega pojma vendarle iritirala (je "neteoretski", ne izraža "nič določenega, temveč prej difuzni predsodek"), četudi ne do te mere, da bi ga opustil (je "izziv, ki ga je treba sprejeti"), prototipično zapisal: "Besedo barbarstvo se da le težko uporabiti, ne da bi z njo asociirali nasilje. Barbarstvo ni le 'nekako' kaotično, okrutno, nekaj, kar običajno 'vdre', ampak je predvsem stanje nekontroliranega nasilja."²⁷

S tem pa smo že pri drugem stališču, ki izbaja iz tega, da predstavlja prav to stanje nekontroliranega nasilja največjo nevarnost za moderno civilizacijo, več, velja za njen protiprincip, in komajda obratno, za njen konstitutivni osnovni princip. V tem smislu se to stališče ne osredotočuje toliko na opis tega nasilja, kot zlasti na snovanje in/ali proučevanje strategij, kako ga "terapirati", odpraviti. Sem šteje tudi vprašanje, ki ga je leta 1932 Albert Einstein formuliral takole Sigmundu Freudu: zakaj zapadajo ljudje "v psihoze sovraštva in uničevanja"²⁸ Zgovoren v tem sklopu je spet Jan Philipp Reemtsma, ki, nanašajoč se na Hobbesovega Leviatana, pravi: "Barbarstvo je motiv in nevarnost, ki ju je treba imeti pri gradnji Leviatana vedno v vizirju. Knjiga govori o državi, obsedena pa je z barbarstvom. Hobbesov Leviathan je nekaj takega kot model za moderno soočanje z nasiljem (ki postane šele v moderni *problem* [izp. v orig.]"²⁹

Tretje stališče, ki sem mu osebno zelo blizu, navezuje prav na to, slednjo ugotovitev: "barbarstvo" postane *šele v moderni problem*. Kot poudarja Ekkehart

* * *

25 S pojmom **barbari** so praviloma označevali staroevropske domorodce pred grško, rimsko in rimsko-krščansko (frankovsko) kolonizacijo, npr. Skite, Kelte, Iberce, Ilire, Italike, poganske Slovane, poganske Germane, skratka Ne-Grike, Ne-Rimljane, Ne-kristjane. Za "barbare" so nadalje veljali prebivalci "berberskih" dežel, se pravi ljudstva Severne Afrike (Libije, Tunizije, Alžirije, Maroka). Simptomatično je, da so veljali *per definitionem* za "nazadnjaške", "okrutne", "divje", "nehumane" ipd. Imeli naj bi drugačen videz, drugačna oblačila, drugačne (verske) običaje, drugačno spolno vedenje itd. (e danes je pojem barbar v veljavi za ljudi, ki jih smatramo za "tuje". Takole je zapisal Claus Offe (1996: 262): "Pojem barbara označuje drastičen razmah med 'nami' in 'njimi', izpostavlja kršitev 'naših' civilizacijskih in estetskih minimalnih standardov skozi 'nje'"

26 Gl. Soeffner/Müller 1996: 9, ki sta kreatorja tega stavka

27 Reemtsma: Das Implantat der Angst (Implantat strahu), v: Soeffner/Müller 1996, str. 28

28 Einstein, v: Einstein/Freud 1972: 20

29 Reemtsma 1996: 29; gl. tudi Grundbegriffe der politikwissenschaftlichen Fachsprache 1976: 173 sl.

Krippendorff so že v predmodernih družbah uporabljali (oboroženo) nasilje proti ljudem, "toda šele država je spremenila medčloveško uporabo nasilja, vojno, v institucijo" in proizvedla vojake ter vojaške voditelje kot posebno kasto ali razred. Med vojsko, državo in vojno obstoja neločljiva povezava. Država in vojska sta "instituciji dvojčici", ki stojita "sinonimno za oblast ter za organizirana nasilna dejanja [Gewalttätigkeit]".³⁰ A tudi za transformacijo plemiške nacije³¹ v moderno nacijo (nacionalno državo). Naj opozorim na to, da so prav v času francoske revolucije uveljavili splošno vojaško obveznost.

Pozitivna samostilizacija lastne nacije je postala odslej dobro funkcionirajoči mehanizem za napad vsega tujega, za razvrednotenje drugih nacij ter izključevanje nacionalnih, etničnih, religioznih manjšin - v evropskem merilu zlasti Judov (in Slovanov, kot bomo še videli). Konkretno to pomeni, da bi se morala moderna zavedati svojega *lastnega* potenciala agresije in nasilja, ga tematizirati in problematizirati, ne pa izrinjati, ga smatrati kot nekaj preteklega ali nekaj, kar je "zunaj nas" in kar sprožajo kvečjemu drugi. "Nočemo vojne, toda ...", je običajna fraza politikov, ki vodijo svoje države oz. nacije v bitko. V tem smislu protestirajo, da niso napadalci, pač pa branilci, ki so proti "tujcem" samo, kadar so ti nevarni za narodovo "suverenost", ali povedano bolj evfemistično, za "ljubljeni domovino".³² Skratka, agresija bo opravičena, kot že v času stoe in kristjanstva, kot "izjemno stanje" - v imenu "miru" in "ljubezni".

Ne grem napak, če predpostavim, da se prevladujoča pozicija giblje med prvim in drugim stališčem: nasilje dojema kot "grozeč", "nekontroliran" pojav, ki opravičuje retoriko varnosti, kakor jo prototipično nakazuje Hobbesov Leviatan. Civilizacijski proces izkazuje kot nekaj, kar to nasilje polagoma, a nepreklicno izrinja iz družbenega življenja (točneje: civilizacijski proces koncentrira to nasilje pod kontrolo države, ki koristi oblastni monopol za zaščito zunanjih meja nacionalne skupnosti in notranjega reda.) Zato ne preseneča, da je francoska ustava iz leta 1791 *force publique* (oborožene sile, varnostne sile) tako opredelila: "ustanovljene [so] zato, da branijo državo pred zunanjimi sovražniki in da znotraj države zagotavljajo vzdrževanje reda in izvajanje zakonov."³³

* * *

30 Krippendorff 1985: 40; gl. tudi Giddens 1978

31 "Pod francoskimi vladavinami," piše Montesquieu (1689-1755), razsvetljence in predhodnik francoske revolucije, "so često sklicali nacijo, se pravi, plemstvo in škofe. Navadni ljudje niso prišli v poštev." (In der Maur 1991: 20)

32 3. julija 1920 je nacionalni rimski časopis "Il popolo d'Italia" tolmačil uničevalne pohode fašistov proti tržaškim socialistom (med katerimi je bilo nadpovprečno veliko Slovencev) in tržaškoslvenskim organizacijam takole: "[fašisti] ne zagovarjajo nasilja kot takega, ampak odgovarjajo s protinapadom na že obstoječe nasilje". (Payne 1999: 107) Podobno si je Hitler predstavljal, da brani Nemčijo pred Judi. V "Mein Kampf" je trdil, da "Jud ni napaden, ampak je napadalec." (Billig 1999: 178) Milošević je vojno proti kosovskim Albancem takole napovedal: skrunijo "sveto zemlja" (Kosovo), ki je že šest stoletij "srbska", hočejo se je polastiti. Prav v tem smislu so ljudje, zavezani "amor patriae", že od nekdaj trdili, da želijo zgolj zaščititi domovino pred invazijo, zaroto in onesnaženjem. (lat. *spurectia*)

33 Gl. Robespierre 1889: 179 (geslovník)

“V preteklosti so najrazličnejša združenja”, tako M. Weber, “poznala fizično prisilo kot docela običajno sredstvo. Danes pa moramo nasprotno reči, da je država tista človeška skupnost, ki si znotraj nekega določenega ozemlja (...) uspešno lasti monopol nad legitimno fizično prisilo.”³⁴ Analogno pravi tá teoretik civilizacijske teorije Norbert Elias: “Nasilno dejanje je nastanjeno v vojašnicah in iz njihovih skladišč, iz vojašnic, vdre le še v skrajnem primeru, v času vojn in v času družbenega preloma, v življenje posameznika.” Pa še: “Monopolizacija fizičnega nasilja [zmanjšuje] strah in grozo, ki jo ima človek pred človekom, a hkrati tudi možnost, prizadejati drugim strah in muko.”³⁵

Proces civilizacije se tako izkaže kot proces prehoda nasilja iz rok komunalnih teles v eno samo, državno telo, ali še točneje, v to, čemur pravimo *raison d'état*. Posameznik ali posamezne človeške skupnosti bi morale potemtakem biti pripravljene storiti dobesedno vse, da služijo tej rezoni, saj služijo s tem “interesom človeštva”, namreč težnji po “miru”.

V razsvetljenjskem osemnajstem stoletju se to prizadevanje po uveljavitvi državnega monopola nad nasiljem še okrepi. Hkrati stopi na mesto državne prisile zaupanje v lastni razum (*ratio*), ki, tako dikcija, avtomatično vodi k omejitvi in končno k odsotnosti nasilja. Kajti tam, kjer se uveljavi razum in s tem *enlightenment* ali *Aufklärung*, izginejo, kot je to v svojem delu “Zum ewigen Frieden” (“K večnemu miru”) sugeriral Kant, “grozote nasilnih dejanj” ter “opustošenja” in nastanejo solidne osnove za civil(izira)nost, humanost in moralo, sposobne tega, čemur pravi Habermas sporazum, konsenz, sprava.³⁶

Ta predstava ni načelno napačna, velja pa poudariti, da učinkuje vzlic porasta vojaškega nasilja³⁷, naraščajoče pripravljenosti “se boriti za domovino ter zanjo umreti” (analogno Cicerovi veri: *Patria mihi vita mea carior est*, “Domovina mi je ljubša kot lastno življenje”)³⁸, “*ius ad bellum*”, kakor ga kljub nasprotnim trditvam implicira pravica do samoodločbe narodov³⁹ (močna spodbuda in zgodovinska prelomnica v tem procesu je bila prav temeljna razsvetljenjska zapoved *Sapere aude!* Drzni si misliti!, ki ni le odločilno vplivala na francosko

* * *

34 Weber 1980/1922: 822

35 Elias 1988/1937: 325, 328, II.

36 Gl. Habermas 1997

37 “Med 13. in 18. stoletjem so evropske države polagona vzpostavile edini vidnejši monopol, tj. monopol nad uporabo vojaškega nasilja. Nekatere okoli leta 1700 so porabile v mirnem času približno 5 odstotkov bruto družbenega proizvoda in v vojnem času približno 10 odstotkov. 60 let pozneje so se zadnji odstotki povečali še na 15. oz. 35 odstotkov. Obe svetovni vojni v tem stoletju teh odstotkov nista preseglei.” (Rizman 1994: 25)

38 Mosse 1993

39 Pravica do samoodločbe naroda, ki je stopila v veljavo po prvi svetovni vojni in je medtemsplošno priznано načelo mednarodnega prava, pomeni danes zlasti pravico do odcepitve in do lastne države. (Jaggi 1993: 93-95; Jambreč 1992: 163-184). To pa pogosto vodi v vojne, ki jim običajno sledijo mednarodni sporazumi ter začrtavanje mej. Kaka polovica mej je bila potegnjena prav v tem stoletju. (Rizman 1994: 23)

revolucijo 1789, ampak tudi na nastanek nacionalne države⁴⁰) ter holokavsta kot "paradigme konsekvenc vojne"⁴¹, pravicato naivno in iluzorno.

Moderna, tako Zygmunt Bauman, se hvalisa s tem, da ima nasilje pod kontrolo, a vendar je prav moderna omogočila porast nasilja, ki je večje kot je bilo kdaj koli prej.⁴² Analogno argumentira tudi Hans Peter Duerr⁴³ ter Helmut Reinicke, ki, nanašajoč se na Norberta Eliasa, piše: "Norbert Elias nam pripoveduje zgodbo o civilizacijskem procesu, ki je izrinil nasilje. Toda ta je le razpokana, tenka vrhnja plast, videz, ki nasilniški substrat nikakor ne nadomesti ali zajezi." In naprej: "Vzlic te genealogije nasilja je proces civilizacije le žlahten lesk, ki tu pa tam pokrije, a vedno spet odluči in ustvari bolj hrapava mesta, ki jih je treba čim debeleje prekriti."⁴⁴

Na to, da so ta porast nasilja dolgo časa "spregledali" in da ga še danes kaj radi "spregledajo" oziroma da ne najde ustrezno pažnje, je Leo Löwenthal na primeru nacionalsocialistične uničevalne prakse opozoril že leta 1946: "Zapad je tako rekoč zaprl oči pred manifestacijami fašističnega terorja, vse dokler so mu bile končno vsiljene z Auschwitzom, Buchenwaldom, Belcenom in Dachauom."⁴⁵

Je medtem o holokavstu marsikaj znano, četudi "praviloma v očiščeni, demobilizirajoči, omiljeni in odrinjeni obliki"⁴⁶, potem to ne velja za njemu analogno masovno uničenje "modrih žensk" ("čarovnic"), ki je predstavljalo bistven pogoj za militarizacijo moderne civilizacije ter za nastanek moderne (nacionalne) države in državnega monopola nad nasiljem⁴⁷, a tudi za propagiranje "moškili" vrednot kot so to osvajanje, dominanca, (spolno) nasilje ipd.⁴⁸

"Dejansko "le redki vedo, da so mučilnice Dachaua in Auschwitza, Treblinka in Majdaneka sledile zgodovinskemu zgledu, ki je svojčas zajel ves kontinent. Prehitevajoč metode Hitlerja in njegovih biričev je katoliška cerkev [in nasploh establishment, op. M.J.P.] s preganjanjem čarovnic Evropo spremenila v eno samo koncentracijsko taborišč; vohunjenje, zastraševanje, ovajanje in demagogija so določili vsakdan, strah pred ovadbo in živalskim trpinčenjem je bil povsod prisoten, po mestih in vaseh se je kadilo z grmad kot kasneje iz dimnikov in koncentracijskih taborišč."⁴⁹

* * *

40 Anderson 1998 jo posrečeno pojmuje kot "namišljeno skupnost"

41 Strajn 1994: 77

42 Bauman 1994, 1996

43 Duerr, 1988, 1990, 1993: Der Mythos vom Zivilisationsprozeß (Mit o civilizacijskem procesu), 3 deli

44 Reinicke 1995: 97

45 Löwenthal 1990/1946: 204

46 Bauman 1994: 9

47 Erdheim 1988: 318, 313 sl.; Giddens, 1978, 1984

48 Beyer 1994

49 P. Priskil, cit. po Heinsohn/Steiger 1993: 154

Analogno velja za masovna uničenja imperialistične kolonialne politike, v kateri je Hannah Arendt locirala predhodne oblike "herrenmenschovstva", rasne mržnje ter politike dokončne rešitve.⁵⁰

Zapadni svet se je odtegnil tudi "dejstvom tistega terorja, ki so sledili [drugi svetovni] vojni. Okamenelosti, ki je vladala v deželah, v katerih je dominiral teror in ki je služila samohranitvi, je v tako imenovanem 'svobodnem svetu' stalo nasproti masovno porlačenje - nezavedni beg pred resnico."⁵¹

Ta beg se da razbrati tudi po tem, da se totalitarno nasilje ni dojemalo in ne dojemata kot "normalnost", temveč kot "rezultat decivilizirajočih procesov" in "izjemo". Tudi naraščajoče število vojnih spopadov ter etnocidnih in genocidnih zločinov po drugi svetovni vojni dopušča v tem oziru le malo dvomov, saj se dogajajo, kot se temu reče, zlasti v "neciviliziranih" regijah. Zato jih kaj lahko interpretirajo kot dokaz za "pomanjkanje civilizacije" ali za "revolto proti zapadu" (Hedley Bull).

Tej hegemonialni civilizacijski predstavi odgovarja tudi znani radikalni odmik od "temnega srednjega veka" in "dark continent-a"⁵², pri čemer stoji slednji tako za Afriko (a tudi za indigene narode oz. tako imenovane *natives*)⁵³ kot za izvorno naravo, ki navezuje na spolno/rodno moč žensk (*gender*)⁵⁴. Spremenljiva vsebina tega odnika je manj pomembna od njenega preprostega in globokega sporočila: na začetku je bil moški sam. Od tod tudi Baconova predpostavka o "moškem rojstvu časa" ter Hobbesova vizija moških v podobi gob, ki nam približa skrajno podobo avtonomnega jaza: "Zamislimo si moške, kot bi ravno zdaj pogrnali iz zemlje in nenadoma, kot gobe, postali popolnoma zreli brez kakršnegakoli stika z drugimi."⁵⁵ V času razsvetljenstva se to prizadevanje še okrepi. Človek (moški, homo) se opre izključno na samega sebe. Misli iz sebe in zase in zavrača vsako odvisnost. Zato je proti (sholastični) tradiciji, ženski⁵⁶/ženskosti, in nasploh

* * *

50 Arendt 1998/1951 gl. zlasti poglavje 6 ("Die vorimperialistische Entwicklung des Rassebegriffes" - "Predimperialni razvoj pojma rasa") ter poglavje 7 ("Rasse und Bürokratie" - "Rasa in birokracija"), str. 351-471
51 Leventhal 1999/1946. 204

52 Metaphor sem si sposodila pri Freudu (Freud 1990/1926:169)

53 Norbert Elias je označil afriška ljudstva, ki niso niso razvili ne pisave ne države, tako, kot da bi le-ti živel "lik wild animals in the jungle, always in danger of being caught." (Gl. Duerf 1993: 463). Podobno je pred njima argumentiral Hegel (1980/1821: 155): "Črnci predstavljata [...] naravnega človeka v svoji polni divjosti in nebrzdanosti [...]; v teh karakterjih ni najti nič človeškega."

54 *Gender* (angleško), *Geschlecht* (nemško), *Genere* (italijansko), *Genre* (francosko), *Género* (špansko). Koren teh besed je, če delno izvzamemo nemško, pri kateri to ni tako očitno, latinski glagol *generare* "spočiti" in latinska osnova *gener-*, rod ali vrsta. Zastarel angleški pomen glagola to *gender* je "kopulnati". (Haraway 1999. 209/210) V feministični teoriji predstavlja danes *gender* "koncept, ki so ga razvili, da bi spodbijali naturalizacijo spolne razlike." (Ibid.: 212) In to, tako tvegam trditi, v smislu nevtralizacije (ne-uter), ki temelji na patriarhalni predpostavki o "moškem materinstvu" (ne maternjica, ampak Oče je roditelj, svarnik). Gre za koncept, ki mu je zavezana tudi pravkar citirana avtorica. Zajela ga je v idejo kiborga (*cybernetic organism*), češ, "kiborg je tvor postspolnega sveta; nobenega opravlja nima z biseksualnostjo, predojdipsko simbiozo ... je najvišji jaz, končno prost vsake odvisnosti." (Ibid.: 243; izp. M.J.P.)

55 Či po Bernhabib 1995: 169

56 "Že s samim govorom prežene ženske s področja zgodovine k namosti, s svetlobno javnosti v notranjost gospodinjstev, od civilizirane kulture k enoličnim bremenom vzgoje in reprodukcije." (Bernhabib 1995: 151)

proti vsaki avtoriteti. S posebno vneto se prizadeva za krotitev izvorne narave, se pravi narave, ki navezuje na prvobitno diado mati-otrok in opredeljuje freudovsko Ono. Pri Eliasu najdemo (v navezavi na Freuda) največkrat pojem "gonski center"⁵⁷. Izstopa vsekakor, da ostaja ta narava, kot je to predpostavljalo zlasti kristjanstvo, brezčasna, temna in mračna, vrhu vsega skrajno nevarna - "živalska", "neukročena", "divja", "anarhična" in potencialno "nasilna". Projicira pa se jo kaj rado v "barbare" in "primitivna ljudstva"⁵⁸:

"Barbari so nudili" - in to neupravičeno⁵⁹ - "centralni instrument za moderno 'implantacijo strahu' (Reemtsma), s tem za tisti občutek, ki ga je moderna obsesivno razširjala - konec koncev je le-ta vedno nove prekoračitve mej, ki jih je izvršila 'modernizacija', opremil z vtisom nujnosti in celo z očitnim smislom. Barbari so hkrati služili kot instrument stratifikacije in reprodukcije kulturne hegemonije. Več kot ščepec 'barbarstva' so vtrosili v oficialne definicije o identiteti lenobnih, lahkovernih, nestanovitnih in neodgovornih revežih, z emocijami obsedeno, nepremišljeno, frivolno žensko, z nadležnimi in neasimilabilnimi kulturnimi in etničnimi manjšinami ter v definicijo vsake druge skupine, ki se je zdela preveč uporna in svojeglava, da bi se jo lahko držalo z običajnimi ukrepi vsakodnevne prisile pod kontrolo - bodisi da so to kriminalci (objekti dodatne prisile kriminologije), psihično bolni (objekti dodatne prisile psihiatrije) ali druge številne skupine 'degeneriranih'.⁶⁰

Končno - in to je morda najpomembnejše - je tičal "divjak" v notranjosti civiliziranega človeka samega. V moderni so slutili in pogostoma tudi izrazili, da preži v *vsakem* zdravem, "normalnem" človeku "barbar", ki se lahko v prvem nepazljivem trenutku zbudi in divja. Gre za dimenzijo, ki jo je Župančičev

* * *

57 Gl. Blomert 1991: 10 sl.

58 Drugače od pojma "barbari", ki se ga je uporabljalo in uporablja za "predmoderna" ljudstva znotraj Evrope, se "primitivna ljudstva" povezuje zlasti s teritoriji zunaj Evrope.

59 Iz raziskav in zapisov, ki se nanašajo na imenovane "barbarske" ali "primitivne družbe", lahko sklepamo, da se izvorni greh nasilja prav v njih ni zgodil. Obratno. Šlo je za družbe, ki so izstopale - drugače od tako imenovanih "civiliziranih" - po človekoljubni in miroljubni, matično usmerjeni etiki. Vsekakor tudi etiki, ki je forsirala *notranjo moč* ljudi, jo smatrala kot dobrodošlo, pozitivno dobrino, ki jo je treba gojiti, ji omogočiti čim polnejši razcvet. Gojili so jo denimo v andaluzijski (arabski) Španiji, ki je bila prav v srednjem veku (8. - 14. stol.) vodilna in dokaj privlačna sila sveta. Kdo danes ve, da je niso oblikovali le Mavri (Berberi-Arabci Severne Afrike) in Orientalci, med njimi Judje, ter drugi narodi, ampak v nadpovprečno močni, deloma vodilni vlogi tudi: Slovani? (Gl. Hunke 1997, Watt 1992, Conte 1991 [pogl. Gli Slavi in Spagna, in Africa e in Italia]) Prav to etiko so gojili tudi v afriških državah; nanjo navezujejo danes zlasti afro-ameriške feministke. (Gl. Loh 1986' Joseph 1993' Hooks 1996). Vsekakor tudi v indigenih kulturah Amerike, ki jih je Kristof Kolumb strnil v pojem "indios". "Tako pohlevni, tako miroljubni so ti ljudje," je Kolumb pisal kralju in kraljici iz Španije. "Vašim Veličanstvom lahko prisežem, da na svetu ni boljšega naroda. Svoje sosede ljubijo kot sami sebe in njihov pogovor je vedno prijeten in nil." Vendar je bil prepričan v to, da ga je treba, "prisiliti, da dela, obdeluje zemljo in sprejema naše navade." (Brown 1970: 141,15' gl. tudi Arguedas 1983, Waldmann 1995) Velja seveda dodati, da so Afričani in "Indijci" vzlic nasilne kolonialne politike, razvili simptome kot so to "negritude", "upor", "identifikacija z agresorjem", "občutek manjvrednosti", "samosovraštvo".

60 Baumann 1996 a: 43

Friderik tako pretresljivo izrazil z besedami: "A tu - mene je brezna v sebi strah." Skorajda obsesivno pa so se z njo ukvarjali antropologi (človekoslovci) po prvi svetovni vojni (pogostoma navezujoč na Hobbesov "pregovor", ki pravi: "človek je človeku volk"). Tako je npr. Max Scheler videl odrešitev le še v energičnem aktu "askeze", ki naj destruktivni gonski potencial potlači in sublimira.⁶¹ Helmut Plessner je svaril pred "nizkotnostjo, ki prebiva v človeku".⁶² Sigmund Freud pa je posmehljivo govoril o dobrih ljudeh, ki tajijo "ubikvitetu" užitka do destrukcije: "Kajti otročički ne slišijo radi, če omenimo prirojeno nagnjenje človeka k hude-mu, agresiji, destrukciji in s tem k okrutnosti."⁶³ In še bi lahko naštevali. Naj na tem mestu zadostuje le pripomba, da vsebujejo tovrstne diagnoze hote ali ne prognozo, ki se glasi: pričakovati bo (spet) "izbruh" nekontrolirane človekove agresije, ki jo bo treba krotiti, imeti v oblasti.

Od tod tudi Eliasova predpostavka, da bistveni pogoj za uveljavitev civilizacije ni le državniški monopol nad nasiljem, ampak tudi nadzorovanje samega sebe oziroma samoprisila (Selbstzwang). Z drugimi besedami: človek mora najprej prepoznati "divjo naravo" - *Ono* - znotraj samega sebe, kajti šele tako bo lahko živel v mejah jasno opredeljenega, mirnega Jaza in hkrati dojel moč (ne znotraj sebe kot v matičnih družbah, ampak) v tistem, kar je "onkraj sleherne meje" in kar je Lacan imenoval "*počelo višje kompleksnosti*". Skratka, gre za težnjo po "transgresiji", ki jo naj vzpostavi človek kot tó normo svojega lastnega delovanja, za "avtonomni", od vseh drugih "odlepljeni" Jaz, ki predstavlja nekaj takšnega kot "centralizirano državniško moč v malem". In jasno je, da ta norma izrinja vse, kar kaže na njeno lastno prekratnost, manko in imanentno nedovršenost. Že zato, ker predpostavlja "boj s samim seboj". V tem boju lahko človek samega sebe preмага, lahko pa tudi samemu sebi podleže' v prvem primeru je "močnejši", v drugem primeru "šibkejši od samega sebe". Kdor v tem boju zmaga, je "Gospod(ar)", nekdo, ki stoji *nad* samim seboj, kdor je podlegel, ni "Gospod(ar)", je "suženj" samega sebe, "žrtev" svoje lastne (zlodejne) narave.

In jasno je, da spodbuja ta boj perturbacije, ki rojevajo vedno nove transgresije in sprotne legitimacije kot strategije odreševanja. A tudi pojav, ki ga je Helmuth Lethen strnil v pojem "hladna persona": "Prepoznamo jo po njenih 'froids posés' gluha je proti srčnemu tonu tožbe, desenzibilirana proti vsemu avtentičnemu, z vso prefinjenostjo se upira izražanju '*cri de la nature*'".⁶⁴ Lahko bi rekli, da jo opredeljuje čustvena distanca, za katero je značilna "nevtralizirana in sublimirana agresija"⁶⁵. In važno se mi zdi, poudariti, da ta ni služila toliko miroljubnim namenom kot so to želeli in predpostavljali citirani avtorji, ampak dosti prej stop-

* * *

61 Cit. po Lethen 1994: 71

62 n. o. m.

63 n. o. m.

64 Lethen 1994: 68

65 Lincke 1969/1992: 49

njevanju medsebojnih trenj (pa najsi "le" znotraj samega sebe), ki omogočajo "potujitev", v skrajnem slučaju preganjanje in iztrebljenje nasprotnikov.

Prav na to opozarja tudi B. Lantos, ko pravi, da se lahko nevtralizirano in sublimirano agresijo (aktivnost) postavi kaj smotrno tudi v službo rivalitetne agresije: "[...] bolj ko civilizacija napreduje, bolj uporabljajo 'aktivnost' za to, da bi agresijo proti človeškemu objektu izvršili na čim bolj nevtralizirani in sublimiran način. Grozljive posledice rivalitetne agresije, vojne na svetovni ravni, se vodijo moč naše visoko stopnjevane sposobnosti do sublimacije."⁶⁶ Vrhu tega ta "sublimacija", kot kažejo izkušnje, ne nudi nobenih garancij, da človek ne bi zapadel v bolj "nekontrolirane" in "surove" oblike agresije.

Naj na tem mestu dodam, da do te stopnjevane "sublimacije agresije" nikakor ne bi moglo priti, če ne bi še poprej ali vzporedno obstojal pojav, ki ga je Stavros Mentzos imenoval "potlačitev in zasutje 'dobrega'", pri čemer "dobro" asociira z "mehkimi" (prosocialnimi in "ženskimi") občutki: "Človek pazi na to, da saj določenim ljudem nasproti ne bi pokazal lastnih 'mehkih strani', ker se boji, da bi se jih lahko izkoristilo, razočaralo, izdalo. Ali, stopnjo 'niže': človek blokira mehke občutke in tendence že pri njihovem nastanku, če se boji, da bi lahko prevladali ali da bi lahko nad njimi zgubil kontrolo ali da bi postal skozi nje odvisen od drugih, da bi izgubil lastno identiteto ipd. Da, obstojajo ljudje, ki se takšnih občutkov in tendenc tako zelo bojijo, da jih občutijo kot nevarni strup, ki mu morajo takoj kot protistrup postaviti nasproti narcistično distanco, ravnodušnost, sovraštvo ali celo sadizem." In naprej: "Strogo gledano pri teh slučajih ne gre za preprosto potisnjenje ali potlačenje, ampak za bolj globoko sežečo radikalno izključitev ali eliminacijo." Ta eliminacija, tako Stavros Mentzos naprej, ni toliko tipična za ženske kot zlasti za moške. Avtor poudarja, da tu ne gre za projekcijo agresivnosti, ki je "ti slučajji" pogostoma pri sebi niti ne slutijo in čutijo, ampak za izključitev mehkih, "prosocialnih motivacij in občutkov". Na skupinskem nivoju pa, da služi ta izključitev praviloma "zaščiti egoističnih interesov lastne skupine" (ali države' op. M.J.P.) - na račun drugih skupin (ali držav). In s tem seveda vzpostavitvi in gojitvi "bojne morale".⁶⁷

Gledano tako, ne preseneča, če se Norbert Elias kljub svojemu trdovratnemu vztrajanju pri konceptu "samoprisile", kaj lahko zmehča, ko nanese pogovor na vojno. Tako denimo v trenutku, ko citira življenjsko zgodbo viteza Jeana de Bueila: "C'est joyeuse chose que la guerre. Quant on voit sa querelle bonne et son sang bien combattre, la larme en vient a l'ueil" (Okrog vojne je veliko veselje. Če vidiš, da stoji stvar dobro in da se lastni [možje] pogumno borijo, potem ti stopi solza v oči.) Sladko veselje se dvigne v srcu, v občutku, kako pošteno in zvesto stojijo drug do drugega; in če vidiš prijatelja, ki izpostavlja svoje telo tako pogumno

* * *

⁶⁶ n. o. m.

⁶⁷ Mentzos 1993: 109-114

nevarnosti, da bi držal in izpolnil zapoved našega stvarnika, potem skleneš, iti tja in umreti ali živeti z njim ..."68 Izjava hkrati izkazuje, da je pripravljenost umreti v imenu domovine (*pro patria mori* v objemu brata-prijatelja) pred motivom po ubijanju. Domnevno naj bi ta pripravljenost priskrbela podlago za enotnost nacije, če bi se zdelo, da neka druga država ogroža njen ponos. A vendar. Če skrbno beremo dela Eliasa (ali denimo Webra ali Freuda ali Lacana), bomo zasledili, da smatra(jo) "strastni nacionalizem" implicitno in rutinsko za lastnost drugih. Nacionalizem kot celota je projiciran v druge. Drugi so tisti, ki streljajo, drugi so storilci, drugi so rablji ...ne "mi".

2. TOTALITARNO NASILJE (FAŠIZEM, NACIONALSOCIALIZEM)

Totalitarno nasilje je treba videti v tesni zvezi s totalitarizmom. Se pravi s pojmom, ki se je - skupaj s terminom "politična religija" - uveljavil med obema svetovnjima vojnoma' nanaša se na režime fašizma, nacionalsocializma ter stalinizma. Poudariti velja, da v moderno ne prihaja od zunaj, ampak da je njen neločljivi sestavni del. Kot tak nosi signaturo civilizacijskega procesa. Totalitarizem potemtakem lahko interpretiramo kot sekularizat krščanske sakralne zgodovine. še poprej seveda moderno, ki ga je omogočila. Tako so filozofi razsvetljenstva, ko so človeka pozvali, da naj sledi uporabi lastnega razuma (*Sapere aude!* Drzni si misliti!), skonstruirali iz tega zgodovino napredka iz teme v luč. Pri tem so se posluževali emblemov, metafor in formul, ki so izkazovali, kako se je problematika od etično-religiozne odrešitve posameznika premestila k družbeno-zgodovinski odrešitvi (nacionalnega) kolektiva in/ali vsega občestva. Zato kljub nasprotnim trditvam ne moremo govoriti o postreligiozni, sekularni moderni. To velja tudi za fašizem in nacionalsocializem, ki gresta celo tako daleč, da za svoje politično gibanje eksplicitno zahtevata religiozni značaj. Eric Voegelin je analogno oba fenomena kvalificiral kot "radikalno znotrajposvetno ecclesio".69 Zato seveda ni naključje, da se pojavljajo v fašizmu od leta 1920 naprej besede kot so to "fašistična religija", "politična in civilna religija", "religija Italije" ipd.70

(Nacionalsocializem je tozadevno sicer malo bolj "zadržan", kar pa ne pomeni, da tudi njegovi voditelji ne bi izpričevali zahteve po religiji. Obratno. Hitler denimo se je nenehno skliceval na Boga in na božjo previdnost, njegovi govori so prežeti s krščanskimi temami in podobami ["Tretji rajh", "tisočletni rajh" itd.]. "Anšlus" Avstrije k Nemškemu rajhu je Hitler imenoval "božjo sodbo" [Gottesgericht], plebiscit, ki mu je sledil, pa je proglasil v "sveto volitev" [heilige Wahl]71)

* * *

68 Elias 1988/1939: 270, I. del

69 Vondung 1997, Burren 1997

70 Gentile 1990

71 Gl. Ley/Schops 1997

Ko je Benito Mussolini leta 1938 skupaj z nacionalsocialističnimi zavezniki poskušal tudi v Italiji uveljaviti bolj zaostrene rasne zakone, se je eksplicitno skliceval na predloge v "Civiltà Cattolica". In kljub dejstvu, da rasistična propaganda v Italiji zdaleč ni dosegla nemških razsežnosti, so se cerkveni krogi tudi v Ducejevi državi postavili v službo rasistične stvari.⁷² Izstopa pa, da se rasistična propaganda v Italiji - v nasprotju z nemško - ni toliko usmerjala proti Judom⁷³, kot zlasti proti Slovanom (Slovencem in Hrvatom), predvsem tistim, ki so živeli v obmejnih območjih Italije. Veljali so za "rasno manjvredne", za "barbare" ali "s'ciave"⁷⁴, za pravnji objekt iztrebljenja. In lahko bi rekli: to, kar so predstavljali Judje za Nemce, to so predstavljali Slovani (zlasti Slovenci in Hrvati) za Italijane. Fašistična država jih je na milost in nemilost izpostavljala zloglasni "etnični bonifikaciji" ("bonifica etnica"), kar je pomenilo odstranitev "manjvrednih" slovanskih narodnosti, prezirljivo imenovanih "allogeni" (tujerodni; iz. gr. *allos* oz. lat. *alus* "drugačen" + lat. *genus* "spol, rod"), da bi jih nadomestili z "večvredno italijansko raso".

Na to opozarja že sam izraz *bonifica*, ki pomeni 1. *izsušenje*, *oplemenitvenje* tal, 2. *voj*: *čiščenje* tal (min, neeksploziranih bomb ...). Izraz sugerira "vrtinarski" pristop k re-produkciji in svetu, o katerem je tako lucidno spregovoril Zygmunt Bauman.⁷⁵ Praviloma je artikuliran kot "social engeneering" (Ernest Gellner), ki

* * *

72 Bottino/Castellucci 1994

73 Takole je zapisala Hannah Arendt (1986/1964: 282): "Italija je bila ena tistih redkih držav v Evropi, kjer so bili vsi antijudovski ukrepi nepopularni." Se stavlja vprašanje: kakaj "Asimilacija je bila dejstvo v Italiji." In naprej: "Ko so razglasili protijudovske zakone, so se Judje, kot drugi Italijani, že dvajset let stekali v fašistično gibanje" In za le-te je Mussolini predvidelval zakonske uredbe v smislu "izjemnih kategorij". To podkrepuje tudi Renzo de Felice (1972), ko piše: "Italijanski Judje so bili zanj [tj. za Mussolinijaj] Italijani: bili so dobri borci v prvi svetovni vojni (pogostoma iredentisti), mnogi so bili in so deloma ostali dobri fašisti." Kljub temu se ne strinjam z H. Arendt, ki pravi, da asimilacija v Italiji ni bila stvar, "v katero si moral verjeti ali se zanj zavzeti, kot v vseh nemškogovorečih deželah [...] in v Franciji." (Ibid.: 283) Sama opozarja na to, da je tisti majhen del Judov, ki je bil načelno proti fašizmu, v prvi vrsti so to bili socialdemokrati in komunisti, v času antijudovskih zakonov ni bil več v državi. (Ibid.: 282) A tudi na to, da se je italijanska država skušala z "brezobzirno trdoto" znebiti "inozemskih in brezdržavnih Judov", kar pa ji ni uspelo, ker je za to primanjkovala pripravljenosti s strani nižjih italijanskih uradnikov. (Ibid.: 283)

To relativno prijaznost Italijanov do Judov potrjuje tudi Franc Potočnik (1975: 59): "Usoda židovskega prebivalstva je bila na območjih, ki jih je okupirala italijanska vojska, mnogo znosnejša od usode ustitih Židov, ki s morali živeti pod nemško upravo." Gre za ugotovitev, ki se da razbrati tudi po tem, da so Judje iz con, ki so jih zasedali Nemci, hežali v tiste, ki so jih upravljali Italijani. (Arendt 1986/1964: 281; Vratuš 1998: 309 sl.)

74 Beseda *s'ciavo* (suženj), ki jo na Primorskem še danes uporabljajo kot žaljivko za *slavo* (Slovenec, Slovan) navezuje na civilizatorično pokristjanjevalno misijo frankovskega kolonializma. To podkrepuje tudi etimologija. Tako naj bi beseda suženj izhajala iz besede Slovan (poznosrednjevisokonem. *slawo* < srednjevisokonem. < *slawe* < srednjelcat. *slavus*, *slavus* < srednjegr. *sklabos* "Slovan, suženj", gl. Wahrig). Poliakov et al. (1992: 62) so ozadje te etimologije takole strnili: "Slovane so, ker so bili pogani, zasužnjevali". Zgovoren v tem sklopu je tudi Scipio Slataper, viden, a zmeren italijanski iredentist, ki je v tržaškem časopisu "Il Pavese" (št. 2, 1907) zapisal: "Pri nas je *s'ciavo* (= slavo) postala zmetljivka' mi rečemo zabiti kot en *s'ciavo*, trd kot en *s'ciavo*, zlagan kot en *s'ciavo*' (...) *s'ciavo* pomeni tudi surov, okoren, neotesan in nezmožen za finejša dela. *S'ciavo* okus je najgrozljivejši okus, *s'ciavi* - barve so kričeče barve." (Cit. po Ilse Pollack, opomba v Slataper 1988: 41)

75 Gl. Baumann 1996: 33-72. zlasti pogl. "Država kot vrtnar"

predpostavlja nezaupanje v naravo ter točno določnop urejevalsko zamisel, se pravi *plan*, kako jo "ukrotiti", "izboljšati". Karkoli se potemtakem z vidika tega plana izkaže za nekoristno (brez uporabne vrednosti), je treba izrjavati, se pravi izolirati ali avtonomizirati, v skrajnem slučaju pa celo uničiti ali iztrebiti (v terminologiji vrtnarja obstoja ostra ločitev med gojenimi oz. kulturnimi rastlinami ter plevelom). Zato ni naključje, da so "planerji" večinoma militantni nacionalisti", kot je ugotovil Findlay MacKenzie, urednik ene najboljšežnejših kolektivnih študij o planiranju (*Planned Society, Yesterday, Today, Tomorrow: A Symposium, 1937*).⁷⁶ Pogostoma tudi (vojaško) izurjeni strategji s "transgresističnimi" (imperialističnimi) nagnjenji⁷⁷ ter dobri "snoparji" ali "bonifikatorji".

Skratka, za Slovence in za Hrvate v fašistični Italiji ni bilo več mesta. še zlasti, ker so jih imeli za neasimilabilne, več, za tujek, ki ga gre eliminirati. To ima seveda svoj vzrok: od konca 19. stol. naprej so se imeli Slovenci in Hrvati namreč že sami za nacionalno dovolj močne, da lahko definirajo Primorsko (zlasti Trst in Gorico) za svojo interesno cono, ki ne sodi v Italijo, ampak v Zedinjeno Slovenijo v okviru bodoče Jugoslavije. (V tem smislu je tržaško-italijanska elita pravilno ocenila, da se njena monopolna oblast neizbežno bliža h koncu.) šlo je za priključitvene, nedvomno tudi imperialne težnje (povečanje "slovenskega" ozemlja) ki jih niti ni mogla ustaviti prva svetovna vojna in še najmanj fašizem.⁷⁸

24. septembra 1920 je Mussolini na trgu v Pulju množicam kričal tale uvod v genocidni rasizem: "V odnosih z raso, kakršna je slovanska, torej manjvredna in barbarska, ne smemo izbrati politike sladkorčkov, temveč politiko palice. Meje očetnjave morajo biti na Brennerju, na Snežniku in na Dinari. Prepričan sem, da je pravičnejše žrtvovati 500.000 barbarskih Slovencev in Hrvatov kot 50.000 Italijanov."⁷⁹

* * *

⁷⁶ Cit. po Hayek 1991: 153

⁷⁷ Ostrovidni francoski zgodovinar Krysstof Pomian je imenoval Evropo - podobno bi lahko trdil za fašistično Italijo - nekoč kot civilizacijo prekorančenja meja, "transgresije", ki jo označuje "pojenjajočei respekti napram mejam, oviram, prepovedim", civilizacijo, ki izhaja iz tega, da so "nijeje [...] tukaj za to, da se jih prekorači" in za katere velja: "Ne le da tolerira prekorančenje meja, tako dolgo kakor ostanejo marginalne' ona jih pravcato provocira". (Cit. po Baumann 1996: 37)

⁷⁸ Slovenski narodnjaki mlajše generacije so v drugi polovici dvajsetih let ustanovili tajni revolucionarni organizaciji BORBA in TIGR. Slednja je imenovana po kraticah za Trst, Istro, Gorico, Reko in očitvidno izraža težnjo (obeh organizacij) po priključitvi Sloveniji oz. Jugoslaviji. Važno se mi zdi poudariti, da je ne gre razlagati, kot se to praviloma dela, kot "posledico fašističnega nasilja". Obratno. Fašistično nasilje jo je močno pospešilo. To predpostavko prav zgovorno podkrepuje faksimile vseh šestih števil "Slavjanskega rodoljuba" (izd. Založništvo tržaškega tiska 1971) prvega slovenskega tržaškega časopisa, ki je izhajal v Trstu leta 1849 tudi v hrvaškem prevodu. V njem med drugim beremo: "O kako čc nam biti sladak pogled u poslednjoj uri, budemo li vidjeli da se Slovenija, da se Ilirija iz svoje tako često nam predbacivane zaostalosti, da ne kažem divljaštva, diže i medu obrazovane narode stupa!" (predsednik Slavjanskega društva)

⁷⁹ Slovenski narodnjaki mlajše generacije so v drugi polovici dvajsetih let svojim "polinčnim očetom" navkljub (ogrevall za "legalistično akcijo"), ustanovili tajni revolucionarni organizaciji BORBA in TIGR (po kraticah za Trst, Istro, Gorico, Reko), ki sta jasno izražali priključitveni namen, ki ga je je naposled podprlo močno oboroženo narodnoosvobodilno gibanje.

Genocid nad slovanskima narodoma se je pričel z deportiranjem, izgonom, nasiljem in umori intelektualcev, duhovnikov, mnenjskih voditeljev, z napadi na sedeže kulturnih, političnih in verskih organizacij. Akcije so izvajale nacionalistične skupine in tudi vojaške in policijske enote in so se iz leta v leto močno zaostrovale. Februarja 1927. leta je začelo delovati "Posebno sodišče za zaščito države". Od skupno 47 smrtnih obsodb jih je to sodišče kar 36 izreklo Slovincem in Hrvatom. 26 eksekucij je bilo tudi izvršenih.⁸⁰ Izredni pomen je fašistični režim pripisal trem procesom, tj. Gortanovem procesu v Pulju iz leta 1929, Prvemu tržaškemu procesu iz leta 1930 in Drugemu tržaškemu procesu iz leta 1941, ki so se končali s skupno 10 smrtnimi žrtvami vidnih narodnih revolucionarjev, med njimi en Hrvat (Gortanov proces) in 9 Slovencev. Odvijali so se "na licu mesta" z namenom, da zlomijo uporniško moč partizanov, kar naj bi vodilo prvič k njihovi kapitulaciji ter prevzemu vsiljene fašistične oblasti in drugič k temu, da oropajo Slovence in Hrvate vseh sredstev za nadaljevanje svojega upora - kar pa v obeh primerih ni uspelo.⁸¹ Da pa je začrtana genocidna politika fašističnega režima vendarle "obrodila sadove" izkazujejo sledeče številke: "V malo več kot dveh desetletjih je pred političnom preganjanjem zbežalo v Jugoslavijo, Avstrijo in druge evropske države in obe Ameriki med 100.000 do 150.000 Slovencev in Hrvatov (natančno število še raziskujejo). Z njimi so bežali tudi italijanski protifašisti. Zamenjali so jih kolonisti z juga in drugi italijanski emigranti."⁸² Tako o genocidu kot o tem prvem eksodusu se v Italiji - a tudi zunaj nje - ne ve skorajda nič.

Enako velja za italijanska koncentracijska taborišča (gl. sl. 1.), ki so nastajala po marcu leta 1942, torej pičlo leto za tem, ko sta Italija Nemčija in Madžarska napadli Kraljevino Jugoslavijo.⁸³ Osnova zanje je bila znana okrožnica "3C" [Circolare "3C"] za genocidno politiko, ki jo je 1. 3. 1942 izdalo vrhovno poveljstvo italijanskih oboroženih sil v Sloveniji in Dalmaciji - SUPERSLODA (Comando Superiore Forze Armate Slovenia - Dalmazia). V njej med drugim beremo: "Preventivno je treba internirati družine, skupine posameznikov v mestih in na dežali in, če je treba, celotno prebivalstvo določenih vasi in podeželja."⁸⁴ (Tudi Ljubljana, center odpora, je zgledala kot eno samo koncentracijsko taborišče, kot "vrt": 23. februarja 1942 so jo fašisti na povelje generala Robottija obdali z bodečo žico in razdelili na 14 odsekov, ki dajejo videz gred.⁸⁵)

* * *

80 Založništvo tržaškega tiska - izd. 1970, Gombač 1996: 79/80

81 Benedetič et al. 1978

82 Cit. po Parovel 1996: 42

83 Cuzzi 1998

84 Cit. po Parovel 1996: 46

85 Gl. upodobitev v: Komisija za ugotavljanje zločinov 1946: 11

Slika 1: Zemljevid glavnih italijanskih koncentracijskih taborišč za Slovence in Hrvate med 2. svetovno vojno. [Gl. Parovel 1996: 101] šest taborišč (Gonars, Monigo pri Trevisu, Rab, Chiesanuova v Padovi, Renicci, Visco) je bilo namenjenih (zlasti) interniranju Slovencev. [Jezernik 1997]. Prvo judovsko taborišče so Italijani odprli na otoku Lopudu pri Dubrovniku, dalje na Korčuli, Braču, Hvaru in v Kraljevici. [Potočnik 1975]

A vendar: iz prebiranja zadevnih enciklopedij in strokovnih leksikonov, ni mogoče izvedeti, da so med drugo svetovno vojno obstajala še kakšna druga taborišča kot tista, ki so nastala med bursko vojno (1899-1902) ter sovjetska in nemška. Zygmunt Baumann govori le o "žrtvah Stalina in Hitlerja".⁸⁶ Hannah Arendt je celo mnenja, "da fašistična diktatura v Italiji ni imela totalitarni značaj"⁸⁷, pa najsi decidirano poudarja, "da so koncentracijska taborišča najdoslednejša institucija totalne oblasti."⁸⁸ Ta "popolna amnezija" italijanske in svetovne javnosti, tako Mojca Drčar Murko, ni naključje: "gradiva vojnega ministrstva so (zaprta že od leta 1930) še nedostopna celo za raziskovalce, gradiva notranjega ministrstva pa so sicer odprta, a so zvečina iz arhiva izločeni deli, ki se nanašajo na koncentracijska taborišča."⁸⁹ Nadaljnji vzrok za neupoštevanje italijanskih taborišč pa je delno treba iskati tudi v tem, da so bila le-ta znatno manjša od nemških. (interniranih naj bi bilo 647.0000 ljudi, med katerimi je bilo več kot 11.600 smrtnih žrtev, od tega skoraj 2000 žensk in 1140 otrok⁹⁰), nadalje v njih ni bilo krematorijev in plinskih celic.⁹¹ Stanley G. Payne prihaja celo do sklepa, da "v Italiji nikdar ni obstojal pravi in resnični sistem koncentracijskih taborišč."⁹² Najbrž tudi zato, ker so bili Judje v italijanskih taboriščih relativno zaščiteni (pred Nemci). Pravkar citirani avtor pravi, da so Judje našli v Italiji "varni pristan".⁹³ Hannah Arendt govori celo o "sabotaži dokončne rešitve".⁹⁴

Kljub tem dejstvom se mi zdi potrebno poudariti, da je sodilo koncentracijsko taborišče na Rabu (širši javnosti znano predvsem kot taborišče za Jude, ki pa na Rabu niso umirali⁹⁵) kar se tiče števila smrtnih žrtev na število internirancev, k najhujšim na svetu; hujša naj bila le še uničevalna taborišča kot Treblinka in Auschwitz. Interniranci so bili v njem zlasti zaradi načrtnega izstradanja (dobi-

* * *

86 Baumann 1994: 107

87 Arendt 1998/1951: 664. gl. tudi Payne 1999: 132 sl

88 Arendt 1998/1951: 912

89 Drčar-Murko 1997: 7

90 Parovel 1996: 14

91 Gl. Potočnik 1975: 8; Komisija za ugotavljanje zločinov 1946

92 Payne 1999: 217

93 n. o. m.: 393

94 Arendt 1986/1964: 280

95 Italijanske oblasti so od 28. maja 1943 do začetka poletja iz raznih taborišč na jugoslovanskih otokih ter v Dalmaciji pripeljali Jude v taborišče II na Rabu, kjer so živeli v pogojih pravne zaščitne internacije, ne kot Slovenci in Hrvati, ki so bili prisiljeni interniranci" tu so živi dočakali tudi kapitulacijo Italije. (Potočnik 1975: 1647" gl. tudi Jezernik 1997: 51/52) Judovske internirance so sestavljali deloma begunci ki so uspeli pobegniti pred množičnimi aretacijami in umrtitvami Judov, ki so jih izvajali nacionalsocialisti na okupiranih jugoslovanskih ozemljih kot tudi ustadi Paveličeve Neodvisne države Hrvatske (NDH) (Vratuša 1998: 309 sl.) Znano je, da je ustaša plačevala nacistom za vsakega interniranega Juda - praviloma so ga nato odgnali v nemška koncentracijska taborišča - 30 mark, zato pa si je lahko prilastila njegovo celotno premoženje. (Arendt 1997/1964: 288, Vratuša 1998: 313 sl.) Prav na Rabu se je izoblikovala tudi Rabska brigada, znotraj katere so Judje sestavljali svoj lastni bataljon, ki naj bi bil "enkratni primer v vsej Evropi"; v večini so ga sestavljali šolani ljudje. (Vratuša 1998: 317 sl.)

vali so nezadostno in postopoma znižano količino hrane' nenazadnje so prejeli še "mnogo manjšo" od predpisane⁹⁶⁾ izpostavljeni sistematični iztrebitvi.⁹⁷ In to ustrezno predpostavki, ki jo je nepokorni Lev Trocki leta 1937 takole izrazil: "V državi, v kateri je Država edini delodajalec, pomeni opozicija smrt s počasnim stradanjem: kdor ne dela, naj ne je, je zamenjalo novo: kdor ne uboga, naj ne je"⁹⁸, pri čemer bi lahko besedice *naj ne je* nadomestili z besedicama *naj umre*. Opozicija stoji v našem primeru ne le za Osvobodilno fronto (OF) in z njo povezanimi ljudmi, ki so se znašli v taborišču, ampak tudi za eksponente odmirajoče "slovenske vrste", kajti: "najslabše je bilo s prehrano otrok ter doječih žena", zaradi tega na otoku Rabu vsak dan umrlo "po nekaj interniranih otrok".⁹⁹

Z odstavitvijo Mussolinija 25. julija 1943, nastanku vlade Badoglio ter sklenitvi premirja Italije z zavezniškimi silami 8. septembra 1943 se pričinja tisti razvoj, ki je - na povelje Hitlerja - vodil k ustanovitvi operacijskih con "Alpenvorland" (pokrajine Bozen, Trient, Belluno) ter "Adriatisches Küstenland" (pokrajine Videm, Gorica, Trst, Pula, Rijeka, Ljubljana) - prvo je vodil Reichstatthalter (državni namestnik) in Gauleiter Franz Hofer s Tirolske, drugo Reichstatthalter in Gauleiter Friedrich Rainer s Koroške - ter k razglasitvi republike Salò (Repubblica Sociale Italiana), ki jo je pod nacionalsocialističnim nadzorstvom 23. sept. 1943 ustanovil Mussolini.¹⁰⁰ Skratka, pričelo se je obdobje, ko so nacisti v Italiji s pomočjo italijanske SS¹⁰¹, posebne enote X MAS¹⁰², novih fašističnih oboroženih sil ter lokalnih kolaboracionistov izvajali suverenost, prevzeti zlasti od daljnosežnih, po cesarski Avstriji dišečih načrtov. Tako beremo v Goebbelsevem dnevniku: "Vse kar je bilo nekoč avstrijsko, nam mora ponovno pripasti. [...] Hitler zahteva od Mussolinija 'ozemeljske garancije'."¹⁰³

A ne le to. Nacionalsocialisti so imeli odslej bolj ali manj "prosto pot" tudi za "dokončno rešitev judovskega vprašanja"¹⁰⁴. Konec oktobra 1943 ustanovijo v

96 Prvotni uradno predpisani jedilnik za italijanska koncentracijska taborišča z dne 16.3.1942 je bil 22. 8.1942 znižan in se je z odlokom vojnega ministra z dne 2. 10.1942 še mnogo poslabšal. Zlasti je bilo občuteno pomanjkanje hrane na Rabu. In to od konca leta 1942 naprej, ko je ravnika, ki ji je bilo poverjena prehrana, skrčila njen obseg. Gl. Komisija za ugotavljanje zločinov 1946: 79 in 83; gl. tudi str. 79-91 ter Jezernik 1997: 135-154

97 O strašni lakoti v italijanskih koncentracijskih taboriščih so lahko bralci Duhovnega življenja iz Buenos Airesa junija 1943 prebrali: "Delajo z njimi [taboriščniki] tako, kot da bi hoteli te ljudi pomoriti z gladom." (Jezernik 1997: 149)

98 Cit. po Hayek 1991: 131. Te predpostavke so se očitno držali tudi v nekaterih nemških taboriščih. Tako poroča koroški Slovenec, ki je bil kot otrok interniran v Rehnitzu: "Ampak v Rehnitzu je bilo tako malo za jesti in še za to malo smo se morali nato dvigniti in reči: 'Zahvaljujemo se!'" (Schönfeldinger-Siekierzynski 1996: 91)

99 Komisija za ugotavljanje zločinov 1946:85

100 Oliva 1996

101 Lazzero 1982

102 Lazzero 1984

103 Cit. po Benedetič et al. 1978: 79

104 De Felice 1977: 549 sl.

bivši Rižarni v tržaški mestni četrti Sveta Sobota koncentracijsko taborišče in prehodno zbirno taborišče za nadaljnji transport v Auschwitz in druga koncentracijska taborišča. V njem inštalirajo kaj kmalu tudi krematorij in "celice smrti". Vodstvo Rižarne prevzamejo vodilni "strokovnjaki" tako imenovane "Aktion Reinhard", ki je bila odgovorna za "dokončno rešitev" Judov na Poljskem¹⁰⁵. Simptomatično je, da so jo v času nemške zasedbe Italije premestili prav v Trst kot tudi to, da jo je vodil sam inavgurator te "akcije" Odilo Globočnik¹⁰⁶, odslej Höhere SS und Polizeiführer (višji SS in policijski vodja) Jadranskega primorja. Velja seveda dodati, da je svoj posel opravljal tako rekoč "doma" (rodil se je v Trstu, doraščal pa na Koroškem) in da je, kot njegov zvesti prijatelj gauleiter Rainer, igral na karto slovensko-italijanskih nasprotovanj, ki jih je spretno izrabljal. "Poleg tega je sličnost pogojev na teh področjih s tistimi v Generalnem gubernatoratu [Poljska] narekovala uporabo mož, ki so se tam že izurili. Obe ozemlji so namreč v primeru nacistične zmage, nameravali vključiti v veliki rajh. Tudi izkušnje, ki so jih pridobili v odnosih z različnimi oblastnimi organi v Lublinskem okrožju, bi tem možem utegnile koristiti v 'Jadranskem primorju'"¹⁰⁷

K nalogam "Aktion Reinhard", ki je bila odslej imenovana (tudi) "Einheit R" ("Enota R"), in njenih pododdelkov v Trstu (R 1), Rijeki (R 2) in Vidmu (R III) so šteli v prvi vrsti deportacije Judov v Auschwitz-Birkenau, ki so jih najprej zbrali v Rižarni, zaplemba njihovih nepremičnin in premoženja, izrabljanje delovne sile¹⁰⁸, zatiranje partizanstva ter likvidacija političnih nasprotnikov (t. j. slovenskih, hrvaških in italijanskih antifašistov).

"Porast partizanskega delovanje je, zgleđa, konec koncev vodil k temu, da je bila 'Einheit R' pod vodstvom Allersa v pospešenem obsegu vezana z varstvenimi nalogami, kar je v operacijski coni 'Adriatisches Küstenland' onemogočilo akcije večjega obsega proti Judom"¹⁰⁹ ter "proti gospodarskemu izžemanju"¹¹⁰. Skupno so v Rižarni pri Sveti Soboti do aprila 1945 likvidirali in nato sežgali med 4.000 in 5000 interniranih (slovanskih in italijanskih partizanov in protifašistov, talcev, Judov i. dr.); večina eksekucij se je vršila najbrž med koncem leta 1944 in aprilom 1945.

* * *

105 V okviru te "akcije" so nastala uničevalna taborišča kot so to Belzec, Sobibor, Treblinka in Maidanek. Centrirali so se okrog mesta Lublin.

106 Z Globočnikom so prispeli možje kot so to Christian Wirth, Franz Stangl, Ernest Lerch, Dietrich Allers, Gottlieb Hering, Rudolf Günter (prej namestnik Adolfa Eichmanna, o katerem bo v poteku razprave še govora), Georg Michalsen ter nadaljnjih 92 "strokovnjakov". (Gl. Fogar, v: Benedetič et al. 1978: 85 sl.)

107 Enzo Collotti, cit. po Fogar 1978: 85

108 Na koncentracijskem taborišču Dachau je bilo nespregledno napisano: "Arbeit macht frei!" (Delo osvobaja!) Za "nižje" rase in za deportirane v "lagerje", ki so jih zaposlili v tovarnah orožja, so povzeli sistem: "Z delom jih fizično iztrebiti". - V Jadranskem Primorju so ustanovili družbo "Adria", s pomočjo katere so si prisvajali dobrine dežele, špekulirali z zaseženimi gogastvi Judov in vključevali celotno gospodarstvo dežele v potrebe nemške države. (Fogar 1978: 91)

109 Koschat 1992: 162

110 Fogar 1978: 91

Podatki o ljudeh, ki so bili v Rižarni le prehodno internirani, nihajo med 7.000 in 20.000, pri čemer predstavljajo slovenski in hrvaški partizani zdaleka najvišji delež med žrtvami in deportiranimi.¹¹¹

MNOŽIČNI ZLOČIN NI "ANOMALIJA"

Teoretsko in praktično so fašistična in nacionalsocialistična koncentracijska in uničevalna taborišča kot tudi nacionalsocialistični holokavst¹¹² - kot smo že nakazali - vpisani v samo "kodo" sodobne civilizacije. V tem smislu jih lahko pojmujejo kot odločilni atribut razvijajoče se civilizacije. Takole je zapisal Richard L. Rubenstein:

"Svet koncentracijskih taborišč in družba, ki jih je porodila, razkriva eskalirajočo, temno plat judovsko-krščanske civilizacije. Civilizacija pomeni suženjstvo, vojne, izkoriščanje in uničevalna taborišča." Toda pazimo na to, da civilizacijo ne reduciramo zgolj na "barbarske grozote", kajti "civilizacija pomeni tudi zdravstvo, religiozni etos, umetnost in glasbo." Oba aspekta je treba misliti skupaj. R. L. Rubenstein nadalje izvaja, da je v našem času postala okrutnost zaradi tehnične eficientnosti in perfektnega planiranja skorajda nepredstavljiva in nevidna, tako, da bi se dalo govoriti tudi o eksterminaciji nasilja. A vendar se le-to ni "izginilo in ne bo izginilo". "Kreativnost in destruktivnost sta neločljiva aspekta tega, kar imenujemo civilizacija".¹¹³

V tem smislu velja fašistično in nacionalsocialistično uničevalno mašinerijo razumeti kot "normalni pojav", ki se lahko vedno in povsod ponovi. A tudi kot "človeški" pojav: prav ker fašizem in njegovi mehanizmi niso "nečloveški", ampak "menschlich, allzumenschlich" ("človeški, vse preveč človeški") "Pojem človeškega zato nikdar ne označuje, kot si to želijo preproste in miroljubne duše, enoznačno pozicijo, temveč prekarno ravnovesje, ki je specifično za kvaliteto 'človeškega'..."¹¹⁴

S tem smo se dotaknili osnovnega motiva, ki ga je Hannah Arendt v svoji študiji o Eichmannu strnila v pojem "banalnost hudega" ("Banalität des Bösen"). Pojem opozarja na to, da je vsakdo izmed nas lahko vsak čas - če ne pazi - vpotegnjjen - kot storilec, sotorilec ali saj kot brezbrizni gledalec - v (masovna) uničenja. (Pomislimo le na Milgramove eksperimente!¹¹⁵)

* * *

111 Gl. Benederič et al. 1978, Scalpelli, Adolfo - red. 1988, I. in II, Fölkel 1990, Koschat 1992

112 Hannah Arendt (1997|1964) poudarja v svoji študiji o Eichmannu, da **holokavst** ni zgolj problem razmerja med Judi in Nejudi, temveč "**zločin proti človeštvu, ki se ga je opravilo na judovskem ljudstvu, ki pa je bil faktilčno usmerjen tudi proti prtpadnikom slovanskih narodov in drugim "odvečnim skupinam"** (npr. Roma in Sinti, homoseksualcem, duševno in telesno prizadetim)

113 Cit. po Bauman 1994: 93

114 Batailles, zit. po Rothschild (1998: 211)

115 Gl. Bauman 1994: 166 sl.

Ta ugotovitev opozarja hkrati na to, da je treba demistificirati storilce, jih ne smatrati za "barbare". Hannah Arendt je prikazala, da so v tendenci delali (skorajda) brez čustvenega angažmaja, da so spremenili zločin v rutinska dejanja, ki niso več dopuščala, da pride do izraza to, kar imenujemo vest. "V glavah teh moških, ki so postali morilci, se je vsidrila zgolj predstava, da so del nečesar zgodovinskega, veličastnega, enkratnega, da služijo 'nalogi, ki se v dveh tisočletjih samo enkrat dogodi', in da jo težko nosijo. In prav zato je ja šlo; kajti ti morilci niso bili obči zločinci, niti ne rojeni sadisti ali kakorkoli pervertirani. Obratno, povsem sistematično so odstranjevali vse, ki se niso izkazali za normalne - seksualne zločince, morilce itd. -, kajti SS je, kot znano, odklanjala 'necivilizirane metode'"¹¹⁶ Tudi Rainer in Globočnik sta bila tem metodam zavezana, saj sta, po lastnih izjavah, delovala prav v imenu "(zapadne) civilizacije".¹¹⁷ In najbrž je SS pravitko v imenu te civilizacije aretirala nekaj članov organizacije X MAS zaradi "krutih ekscesov".¹¹⁸

Tudi Raul Hilberg je opozoril na to, da nemški storilci niso bili kakšni posebni Nemci¹¹⁹ praviloma niso bili v abnormnem smislu sadistični, niti niso izstopali po kakšni omembe vredni psihični ali socialni disidenci (če izvzamemo le nekaj izjem, poznanih pod imenom "Krvava Brygida" ali "Kobila"). Nasprotno, predstavljali so "prerez nemškega prebivalstva"¹²⁰, bili so z drugimi besedami izmenljivi.

Reprezentativna za sedanje stanje raziskovanja sta George M. Kren in Leon Rappaport:

"Če bi se posluževali običajnih kliničnih kriterijev, bi lahko označili največ 10 procentov SS-ovcev za anomalne. Ta zapažanja se dajo podkrepiti s izjavami tistih, ki so preživeli holokavst, po katerih so bili v večini taborišč le nekateri ss-ovski pazniki razvpiti zaradi posebno sadističnih okrutnosti. Pa najsi tudi drugi niso veljali nujno za poštene, potem vsaj za preračunljive [...]"

Prepričani smo, da bi večina ss-ovskih moških, tako vodje kot posadke, brez problemov izpolnila zahteve psiholoških standardnih testov za ameriške rekrute ali policiste."¹²¹

Te izjave bi se dale, pa najsi s pridržki, zlasti kar se drugega odstavka tiče, kot bomo še videli, "posplošiti" tudi na vodilne fašiste ter na razmere v fašističnih koncentracijskih taboriščih. Tako piše Božidar Jezernik v svoji knjigi "Italijanska koncentracijska taborišča za Slovence med 2. svetovno vojno", ki temelji na origi-

* * *

116 Arendt 1997/1964: 194

117 Fölkel 1990: 123

118 Parovel 1996: 46

119 Hilberg 1983/1961: 685

120 Ibid.

nalnih dokumentih in pričevanjih internirancev, med drugim: "Nekateri oficirji in podoficirji so bili do taboriščnikov ('ribelov') odkrito sovražni, vendarle so bili bolj izjema kot pravilo". "Nasilje nad taboriščniki je temeljilo na priostrenem vojaškem drilu, doslednega policijskega terorja ni bilo ...". Taboriščni poveljniki in stražniki so "bili včasih kar človeški".¹²² "Internirance so v skladu z navodili generala Roatte taboriščne oblasti redno preštevale na zborih."¹²³ "Od taboriščnikov v gonarški beti so zahtevali, da so prihajali na zbor 'urejeni' in 'spodobno' oblečeni (tudi zgoraj so morali imeti vsaj do vratu zapeto srajco, zato so si nekateri zanalašč potrgali gumbe na srajci, da so Italijanom navkljub stali v zboru z razgaljenimi prsmi - simbolom upora). Dežurni oficirji so kričali nanje, da si morajo prišiti gumbe, in to je bilo vse. [...] Vse več jih je nosilo srajce brez gumbov, dokler oficirji niso končno opustili zahteve."¹²⁴

Velja pa seveda poudariti, da so bili predvsem "povprečni" vojaki in karabinjeri tisti, ki svoje delo niso jemali "tako zelo zares" kot njihovi nemški "kolegi". Ponekod so kar odkrito pokazali, da so "vojne že do grla siti, naj zmaga ta ali oni", kar pa slovenski taboriščniki "nikakor niso mogli razumeti"¹²⁵. Novico o kapitulaciji Italije so, zgleđa, italijanski vojaki sprejeli kar z "odkritim veseljem": "od veselja so nekateri metali v zrak kape in celo puške.... Taboriščnikom se je zdelo, da so kar ponoreli."¹²⁶ Ali, kakor je dejal informant Riko: "Ma, ni bilo treba razorožit. So dali sami."¹²⁷ To podkrepuje tudi zgodovinar Boris Gombač, ko piše: "Padec fašizma je pokazal, da privrženost Mussoliniju le ni bila tako brezpogojna in vsesplošna. V večini italijanskih mest in tudi v Julijski Benečiji je prihajalo do spontanih vstaj in do uničevanja simbolov kraljevine in fašizma."¹²⁸ Paul Parin je v svoji razpravi "Der nationalen Schande zu begegnen", v kateri primerja nemško in italijansko kulturo, prav v tem smislu zapisal: "Totalno ponotranjenje oblasti se v Italiji ni povsem izoblikovalo. Tudi je niso tako brezhibno, tako 'totalitarno' posredovali [kot v Nemčiji]"¹²⁹

To se kaže tudi v tem, da italijanska fašistična vrhunška oblast - drugače od ssovske - "sploh ni bila vajena", da izdela precizne in potanke dokumentacije o svojih vojaki, niti ne tistih, ki so se posebno izkazali pri tako imenovani *Bandenbekämpfung* (tj. boju proti partizanom).¹³⁰ Nadalje fašisti niso znali tako učinkovito kot nacionalsocialisti izklopiti eno največjih in najsubstancialnejših

* * *

¹²¹ Cit. po Bauman 1994: 33

¹²² Jezernik 1997: 53, 55

¹²³ Ibid.: 69

¹²⁴ Ibid.: 70

¹²⁵ Ibid.: 59

¹²⁶ Ibid.: 62

¹²⁷ Volk 1995: 133

¹²⁸ Gombač 1996: 88

¹²⁹ Parin 1990: 131

¹³⁰ Lazzero 1982: 155

ovir za sistematični, načrtovani umor, namreč "animalično sočutje (...), ki normalne ljudi vzlic fizičnega trpljenja skorajda nujno zagrabi"¹³¹ Drži seveda, da o tem *animaličnem* sočutju vemo le malo, vendar lahko trdimo, da pripada h *conditio humana*. Občutiti odgovornost napram drugemu, univerzalni odpor pred umorom, zavoro prizadejati sočloveku trpljenje, in impulz, pomagati ljudem, ki so v stiski. Vsekakor obstojajo k tej predpostavki že plavzibilna opažanja in študije.

Tako se je denimo Nechama Tee spraševala: Kdo so bili pomočniki zasledovanih Kdo tisti, ki so se "uničevalnemu" delu zoperstavili in postavili za trpeče soljudi na kocko svoje življenje, ko je vseokrog vladal egoizem Avtorica prihaja do sklepa, da so to bili ljudje vseh socialnih in izobrazenih slojev, verskih in strankarskih pripadnosti, prav gotovo pa jih je bilo največ, kot to nakazuje Hannah Arendt, "v vrstah upornikov ali celo zarotnikov"¹³². "Rešitelji so občutili svoje lastne zadržanje kot samoumevno - spontano so se obrnili proti grozotam časa." Zygmunt Bauman, ki nam te podatke omogoča, pripominja: "Ti ljudje so dokazali pripravljenost pomagati, ker je to ležalo v njihovi naravi" "niso bili močni zadosti, da bi nevtralizirali 'pomagalski instinkt' [Helferinstinkt]"¹³³

In kaže, da je bila prav ta "narava", prav ta "instinkt" - gre v bistvu za to, kar smo že s psihoanalitikom Stavrosom Mentzosom poimenovali s terminom "mehki (prosocialni)" občutki - tudi povod za "neorganizirani, iz ljudstva prihajajoči upor", kakor ga opisuje Wolfgang Neugebauer na primeru Avstrije. "Humanitarni preudarki, sočutje za zasledovanega bližnjega, odpor in sovražstvo proti zločinskemu režimu so bili korenine tega neorganiziranega [...] upora."¹³⁴ Značilno je, da so le-tega fašistične oblasti v Italiji prav tako vehementno (četudi manj rigorozno in tudi manj uspešno) zasledovale¹³⁵ kot nacionalsocialistične v Avstriji. "Tako se na primer večina okrog 10.000 postopkov pred Posebnim sodiščem na Dunaju nanaša na delikte po tako imenovanem "zahrbtnostnem zakonu" ["Heimtücke-gesetz"], to so bile defetistične izjave, razširjanje govoric, smešnice o oziroma žalitve vodilnih NS-funkcionarjev, prokomunistične ali prokatoliške

* * *

131 Arendt 1997/1964: 195; gl. tudi Bauman 194: 34

132 Arendt 1964/1997: 192]193

133 Baumann 1992: 18/19

134 Neugebauer 1988: 548

135 Gl. Ferenc 1987: Fašisti brez krinke. Dokumenti 1941 - 1943; gl npr. str. 137 "nežnost je odveč"; str. : 140: "Vojaki nezanesljivega političnega prepričanja morajo biti znani in jih je treba pazljivo nadzirati."; str. 145: "Nemci se pritožujejo nad našo preveliko slabostjo do Slovencev" [...] str. 410: "Čas je, da spodbijemo zmotno mišljenje Slovencev, da so Italijani narod slabičev" itd. Pri B. Jezerniku (1997: 215) beremo: "Tudi med italijanskimi vojaki je Cuiuli [stvaritelj rabskega taborišča] z ostrim in surovim nastopom zbuja veliko sovražstvo in odpor" nadedli so mu ime Serpente. Ko ga je patrolja policijskega vođa pripeljala iz mesta Raba v taborišče, je ravno to sovražstvo pripomoglo, da se je pri razoroževanju odpor italijanske posadke 'enostavno sesul' Naj pripomnim: Cuiuli je bil znan je bil zlasti po tem, da je "do zadnje potankosti [preračunal] sredstva, s katerimi bo zlomil človeško dostojanstvo ljudi." (Ibid.: 214)

izjave, petje prepovedanih pesmi, zavzemanje za Jude, inozemce itd., odrekanje prostovoljnih prispevkov ali Nemškega pozdrava in mnogo drugega. Te režimu sovražne izjave so zrcalile do določene mere vzdušje prebivalstva, ker ja v večini primerov niso bile zavestno izražene 'zahrbtne izjave' ali 'razkrojitve obrambne moči', ampak spontani izraz razočaranja, zagrenjenosti in sovraštva proti NS-režimu."¹³⁶

Toda povrnimo se k vodilnim fašistom oz. nationalsocialistom. Nedvomno je zanje značilen pojav, ki ga je Zygmunt Baumann strnil v pojem "adiaforizacija"¹³⁷. Gre za filozofski pojem iz 18. stoletja, za danes ne več povsem razumljivo umetno besedo, ki se jo da najboljšje prevesti z "moralna nevtralizacija" ali "moralna indiferenca". V času moderne so se z adiaforizacijo v vedno večji meri ukvarjale birokracije, ki jih je podpirala moderna tehnologija. In birokracije, tako Max Weber, agirajo hladno in brezstrastno. Predpostavljajo oz. "producirajo" politike in uradnike, ki "odlikuje" jih "spodobnost do *distance* do stvari in do ljudi"¹³⁸, in kajpak tista "silna krotitev duše"¹³⁹, za katero se je tako prepričano zavzemal Norbert Elias. In ne gremo napak, če predpostavimo, da je adiaforizacija polagoma, a kontinuirano, ustvarila atmosfero, v kateri je lahko zorela in dozorela misel na tehnično perfekcionirano masovno uničenje oziroma na holocaust.

LITERATURA

ANDERSON, Benedict (1998/1983): Die Erfindung der Nation. Zur Karriere eines folgenreichen Konzepts, Berlin (nasl. izvirnika: Imagined Communities, London 1983)

ARENDDT, Hannah (1998/1951): Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft. Antisemitismus, Imperialismus, totale Herrschaft, München (naslov izvirnika: The Origins of Totalitarianism, New York)

ARENDDT, Hannah (1997/1964): Eichmann in Jerusalem. Ein Bericht über die Banalität des Bösen, München (nasl. angl. izvirnika ni naveden)

ARGUEDAS, José María (1983/1975): Arte popolare, religione e cultura degli indios andini, Torino (nasl. izvirnika: Formación de una cultura nacional indoamericana)

ARIËS, Philippe (1992/1982): Paulus und das Fleisch, v: ARIËS et al.: Die Masken des Begehrens und die Metamorphosen der Sinnlichkeit. Zur Geschichte der Sexualität im

* * *

136 Neugebauer 1988: 548

137 Bauman 1994, 1996

138 Weber 1980/1919: 55

139 n. o. m.

Abendland, Frankfurt am Main (nasl. izvirnika: *Sexualités occidentales*), Paris), str. 51-54

BAUMAN, Zygmunt (1994/1989): *Dialektik der Ordnung. Die Moderne und der Holocaust*, Hamburg (nasl. izvirnika: *Modernity and the Holocaust*, Oxford)

BAUMAN, Zygmunt (1996/1991): *Moderne und Ambivalenz. Das Ende der Eindeutigkeit*, Hamburg (nasl. izvirnika: *Modernity and Ambivalence*, Oxford)

BAUMAN, Zygmunt (1996 a): *Gewalt - modern und postmodern*, in: MILLER, Max/SOEFFNER, Hans-Georg - Hg: *Modernität und Barbarei. Soziologische Zeitdiagnose des 20. Jahrhunderts*, Frankfurt am Main, str. 36-67

BENEDETIČ, Filibert et al. (1978): *Od fašističnega škvadrizma do pokolov v Rižarni. (S poročilom o procesu)*. Trst-Istra-Furlanija 1919-1945, Trst

BENHABIB, Seyla (1995): *Posplošeni in konkretni drugi*, v: *Problemi*, št. 4/5, str. 139-164

BEYER, Melanie (1994): *Interventionsstrategien und feministische Politik*, v: KAPPELLER, Susanne et al.: *Vergewaltigung, Krieg, Nationalismus*, München

BILLIG, Michael (1999/1995): *Spomin na vsakdanji nacionalizem*, v: NASTRAN ULE, Mirjana - ur.: *Predsodki in diskriminacije. Izbrane socialno-psihološke študije*, Ljubljana, str. 157 - 186 (odlomke iz knjige "Banal Nationalism, Sage Publications)

BLOMERT, Reinhard (1991): *Psyche und Zivilisation: Zur theoretischen Konstruktion bei Norbert Elias*, Münster

BOTTINO, Felicia/CASTELLUCCI, Federico (1994): *La Menzogna della Razza*, Bologna

BROWN, Dee (1970): *Pokopljite moje srce pri ranjenem kolenu. Zgodba Indijancev Zahodne Amerike*, Ljubljana (nasl. izvirnika: *Bury my Heart at Wounded Knee*)

BURRIN, Philippe (1997): *Die politischen Religionen: Das Mythologisch-Symbolische in einer säkularisierten Welt*, v: LEY, Michael/ SCHOEPS, Julius H.: *Der Nationalsozialismus als politische Religion*, Bodenheim bei Mainz, str. 168-185

CONTE, Francis (1991/1986): *Gli Slavi. Le civiltà dell'Europa centrale e orientale*, Torino (nasl. izvirnika: *Les Slaves. Aux origines des civilisations d'Europe*, Paris)

CONTE, Gian Biagio (1997): *Un'ospite malsopportata. Il culto di Iside a Roma tra avversione politica e antifemminismo*, v: ARSLAN, Ermanno A. et al. - ur.: *Iside. Il mito e il mistero la magia*, Milano, str. 678-686

CUZZI, Marco (1998): *L'occupazione italiana della Slovenia (1941-1943)*, Roma

DE FELICE, Renzo (1977/1961): *Storia degli ebrei italiani sotto il fascismo*, Torino, 1. del

DEMANDT, Alexander (1996): *Patria Gentium - das Imperium als Vielvölkerstaat*, v: BADE, Klaus J. - izd.: *Die multikulturelle Herausforderung. Menschen über Grenzen - Grenzen über Menschen*, München

DRČAR-MURKO, Mojca (1997): Tu se je smrt utrudila do smrti, v: JEZERNIK, Božidar (1997): Italijanska koncentracijska taborišča za Slovence med 2. svetovno vojno, Ljubljana, str. 7-16

EINSTEIN, Albert/FREUD, Sigmund (1972): Warum Krieg, Zürich

ELIAS, Norbert (1988/1939): Über den Prozeß der Zivilisation. Soziogenetische Untersuchungen I., II., Frankfurt am Main

ERDHEIM, Mario (1988): Die Psychoanalyse und das Unbewußte in der Kultur, Frankfurt am Main

FERENC, Tone (1987): Fašisti brez krinke. Dokumenti 1941-1942, Maribor

FOGAR, Galliano (1978): Fašistična agresija in nacistična okupacija, v: BENEDETIČ, Filibert et al. (1978): Od fašističnega škvadrizma do pokolov v Rižarni. (S poročilom o procesu). Trst-Istra-Furlanija 1919-1945, Trst, str. 65-111

FÖLKEL, Ferruccio (1990/1979): Rižarna, vrata v smrt. Nacistično taborišče pri Trstu, Trst (nasl. izvirnika: La Risiera di San Sabba. Trieste e il Litorale Adriatico durante l'occupazione nazista, Milano)

FREUD, Sigmund (1990/1926): Die Frage der Laienanalyse, Frankfurt am Main

GENTILE, Emilio (1990): Facism als Political Religion, in: Journal of Contemporary History, Mai/June, str. 234-235

GIDDENS, Anthony (1987): The Nation State and Violence, Berkeley in Los Angeles

GIDDENS, Anthony (1984): The Constitution of Society, Cambridge

GOMBAC, Boris (1996): Slovenija, Italija od preziranja do priznanja, Ljubljana

GRIMM, Alfred (1997): Iside imperiale. Aspetti storico-culturali del culto isiacco al tempo degli imperatori romani, v: ARSLAN, Ermanno A. et al. - ur.: Iside. Il miro il mistero la magia, Milano, str. 120-133

GUMBRECHT, Ulrich Hans (1978): "Modern, Modernität, Moderne", v: BRUNNER, Otto/CONZE, Werner/KOSELECK, Reinhart - izd.: Geschichtliche Grundbegriffe, 4. del, Stuttgart, str. 93-131

HABERMAS, Jürgen (1997): Die Einbeziehung des Anderen. Studien zur politischen Theorie, Frankfurt am Main

HAYEK, Friedrich August (1991): Pot v hlapčevstvo: socialistom vseh strank, Ljubljana (nasl. izvirnika: The road to serfdom)

HARAWAY, Donna J. (1999/1991): Opice, kiborgi in ženske, Ljubljana (angl. nasl. izvirnika ni naveden)

HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich (1980/1821): Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte, Stuttgart

HEINSOHN, Gunnar/STEIGER, Otto (1993): Uničenje modrih ženski, Ljubljana (nemški orig. izviriika ni naveden)

HILBERG, Raul (1983/1991): Die Vernichtung der europäischen Juden. Die Gesamtgeschichte des Holocaust, Berlin

HOOKS, Bell (1996): Sehnsucht und Widerstand. Kultur Ethnie Geschlecht, Berlin (nasl. izviriika: Yearning, Boston)

HUNKE, Sigrid (1997/1960): Allahs Sonne über dem Abendland. Unser arabisches Erbe, Stuttgart

IN DER MAUR, Wolf (1991): Nacionalizem, Klagenfurt/Celovec (nasl. izviriika: Nationalismus, Wien)

JÄGGI, Christian J. (1993): Nationalismus und ethnische Minderheiten, Zürich

JAMBREK, Peter (1992): Ustavna demokracija. Graditev slovenske demokracije, države in ustave, Ljubljana

JEZERNIK, Božidar (1997): Italijanska koncentracijska taborišča za Slovence med 2. svetovno vojno, Ljubljana (angleški prevod knjige z naslovom "Struggle for Survival. Italian Concantration Camps for Slovenes during the Second World war je izšel 1999)

JOSEPH, Gloria I. - izd. (1993): Schwarzer Feminismus: Theorie und Politik afro-amerikanischer Frauen, Berlin (nemški izviriik, prevod angleških tekstov: Barbara Vogt)

KAISER-KAPLANER, Ingrid (1995): Schicksale Kärntner Sloweninnen im Zeitraum 1930-1950. Eine sozialgeschichtliche Darstellung, Klagenfurt/Celovec - Ljubljana - Wien/Dunaj

KOMISIJA ZA UGOTAVLJANJE ZLOČINOV IN NJIHOVIH POMAGAČEV ZA SLOVENIJO (1946): Zločini italijanskega okupatorja v "Ljubljanski pokrajini", Ljubljana

KOSCHAT, Michael (1992): Das Polizeihafdlager in der Risiera di San Sabba, v: MORRISEY, John et al.: Triest Trst Trieste, Mödling bei Wien

KREFT, Lev (1997): "Nasilje kot naša usoda", v: Borec, št. 555-556, Ljubljana, str. 5-21

KRIPPENDORF, Ekkehart (1985): Staat und Krieg. Die historische Logik politischer Unvernunft, Frankfurt

LAZZERO, Ricciotti (1982): Le SS italiane. Storia dei 20.000 che giurarono fedeltà a Hitler, Milano

LAZZERO, Ricciotti (1984): La Decima Mas. La Compagna di ventura del "Principe nero", Milano

LE GOFF, Jaques (1999/1977): Geschichte und Gedächtnis, Berlin (naslov izviriika: Storia e memoria, Torino' francoska izdaja je izšla leta 1986 pod naslovom Histoire et mémoire v Parizu)

LETHEN, Helmut (1994): Verhaltenslehren der Kälte. Lebensversuche zwischen den Kriegen

LEY, Michael/ SCHOEPS, Julius H.: Der Nationalsozialismus als politische Religion, Bodenheim bei Mainz, str. 33 - 52

LINCKE, HAROLD (1992/1969): Aggression und Selbsterhaltung, v: MITSCHERLICH, Alexander: Aggression und Anpassung, München

LOTH, Heinrich (1986): Die Frau im Alten Afrika, Wiesbaden

LÖWENTHAL, Leo (1990/1946): Untergang der Dämonologien. Studien über Judentum, Antisemitismus und faschistischen Geist, Leipzig

MENTZOS, Stavros (1993): Der Krieg und seine psychologischen Funktionen, Frankfurt am Main

MILLER, Max/SOEFFNER, Hans-Georg - Hg. (1996): Modernität und Barbarei. Soziologische Zeitdiagnose des 20. Jahrhunderts, Frankfurt am Main

MOSSE, GEORGE L. (1987/1985): Nationalismus und Sexualität. Bürgerliche Moral und sexuelle Normen, Reinbek bei Hamburg (nasl. izvirnika: Nationalism and Sexuality. Respectability and Abnormal Sexuality in Modern Europe", New York)

MOSSE, George L. (1993/1990): Gefallen für das Vaterland. Nationales Heldentum und namenloses Sterben, Stuttgart (nasl. izvirnika: Fallen Soldiers - Reshaping the Memory of the World, New York)

NEUGEBAUER, Wolfgang (1988): Widerstand und Opposition, v: TALOS, Emmerich et al.: NS-Herrschaft in Österreich 1938-1945, str. 537 - 552

OFFE, Claus (1996): Moderne "Barbarei": Der Naturzustand im Kleinformaté, in: MILLER, Max/SOEFFNER, Hans-Georg - Hg.: Modernität und Barbarei. Soziologische Zeitdiagnose des 20. Jahrhunderts, Frankfurt am Main, str. 258-298

OLIVA, Gianni (1996): I 6000 giorni di Salò, Firenze

PARIN, Paul (1990): Der nationalen Schande zu begegnen. Ein Vergleich zwischen der deutschen und italienischen Kultur, v: isti: Noch ein Leben. Eine Erzählung. Zwei Versuche, Freiburg i. Br.

PAROVEL, Paolo G. (1996): Velika prevara na slovenski zahodni meji, Kamnik

PAYNE, Stanley G. (1999/1995): Il Fascismo. Origini, storia e declino delle dittature che si sono imposte tra le due guerre, Roma (nasl. izvirnika: A History of Fascism, 1914-1945, Wisconsin-Madison)

POLIAKOV, Léon et al. (1992/1976): Rassismus. Über Fremdenfeindlichkeit und Rassenwahn, Stuttgart (nasl. izvirnika: Le Rassisme, Paris)

REEMTSMA, Jan Philipp (1996): Das Implantat der Angst, v: MILLER, Max/SOEFFNER, Hans-Georg - Hg.: Modernität und Barbarei. Soziologische Zeitdiagnose des 20. Jahrhunderts, Frankfurt am Main, str. 28-37

REINICKE, Helmut (1995): Gegengewalt. Merkwürdige Überlebensformen jüdischer Gauner, v: WERZ, Michael - izd.: Antisemitismus und Gesellschaft, Frankfurt am Main, str. 86-101

RIZMAN, Rudi (1994): Nacionalne manjšine pred vrati Evrope, v: ŠTRUKELJ, Inka/SUSSI, Emidio: Narodne manjšine danes in jutri, Ljubljana

ROBESPIERRE, Maximilien (1989): Izbrani spisi, Ljubljana

ROTHSCHILD, Berthold (1998): Zur Psychologie des kannibalischen Wohlbefindens, v: MODENA, Emilio - izd.: Das Faschismussyndrom. Zur Psychoanalyse der Neuen Rechten in Europa, str. 205-227

SCALPELLI, Adolfo - red.: San Sabba. Istruttoria e processo per il Lager della Risiera, Milano, 2 dela

SCHÖNFELDINGER-SIEKIERZYNSKI, Renate M. (1996): Kärntens slowenische Kinder. Die Vertreibung von 1942, Klagenfurt/Celovec-Ljubljana-Wien

SLATAPER, Scipio (1988/1912): Mein Karst, Klagenfurt (nasl. izvirnika: Il mio Carso, Firenze)

ŠTRAJN, Darko (1994): Preveč, da bi zapopadli ..., v: Časopis za kritiko znanosti, letn. XXII, št. 170-171, str. 73-80 (težiščna številka: Sveta Vojna)

TODOROV, Tzvetan (1991/1989): Narod in nacionalizem, v: RIZMAN, Rudi, ur.: študije o etnonacionalizmu, Ljubljana, str. 145-164 (odlomiek iz knjige *Nous les Autres*, Paris)

VEYNE, Paul (1992/1982): Homosexualität im antiken Rom, v: ARIÉS et al.: Die Masken des Begehrens und die Metamorphosen der Sinnlichkeit. Zur Geschichte der Sexualität im Abendland, Frankfurt am Main (nasl. izvirnika: *Sexualités occidentales*, Paris), str. 40-50

VOLK, Alessandro (1995): Raznolikost vojnih izkušenj v spominih tržaških Slovencev, v: VERGINELLA, Marta et al.: Ljudje v vojni. Druga svetovna vojna v Trstu in na Primorskem, Koper

VONDUNG, Klaus (1997): Die Apokalypse des Nationalsozialismus, v: LEY, Michael/SCHOEPS, Julius H.: Der Nationalsozialismus als politische Religion, Bodenheim bei Mainz, str. 33 - 52

WALDMANN, Carl (1995): Atlante degli indiani del Nord America, La Spezia (nasl. izvirnika: *Atlas of the North American Indian*, New York)

WALKER, Barbara G. (1995/1983): Das geheime Wissen der Frauen. Ein Lexikon, München (nasl. izvirnika: *The Woman's Encyclopedia of Myths and Secrets*, New York)

WATT, Montgomery W. (1992/1972): Der Einfluß des Islam auf das europäische Mittelalter, Berlin (angl. naslov izvirnika ni naveden)

WEBER, Max (1980/1922): Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriß der verstehenden Soziologie, Tübingen

WEBER, Max (1992/1919): Politika kot poklic, v: ADAM, Frane - ur.: Politika kot poklic, str. 21 - 66 (Prevedno iz Gesammelte politische Schriften 1980, str. 505-560, Tübingen)

ZALOŽNIŠTVO TRŽAŠKEGA TISKA - izd. (1970): Vsi procesi proti Slovincem in Hrvatom ter drugim antifašistom iz Julijske krajine pred fašističnim posebnim tribunalom 1927-1943 (Brez procesov pred italijanskimi vojaškimi sodišči). Iz knjige AULA IV (Ponatis iz Primorskega dnevnika), Trst

SUMMARY

CIVILIZATION AND VIOLENCE

The article relates to the research project »The trauma of violence. The effect of fascism and national-socialism upon the first, the second and the third generations – the case of Carinthian and Trieste Slovenes«, which is in progress within the Institute for Ethnic Studies in Ljubljana. The author highlights the central notions like »violence« and »totalitarian violence (fascism, national-socialism)«, so with regard to their contents as with regard to their role in the »process of civilization« (Ellas). This process is closely linked to the principle of modernism, therefore also to the following concepts: Romanization of the West, Christianization, Enlightenment, »Occidental rationalism« (Weber), Europe and nation state. Special attention is dedicated to »totalitarian violence«, which she sees as closely related to totalitarianism, the notion which came into force between the two World Wars. It is obvious that competent experts mainly link it to communism (under Stalin) and national-socialism, but hardly to the fascist Italy, although it was Mussolini who first used the term »totalitarianism«. Thus, the prevailing opinion is that in the fascist Italy there was no genocidal politics (the latter is supposed to have appeared only in the period of the German occupation of Italy, i.e. from September 8, 1943 onwards), and that »the real system of concentration camps never existed there« (encyclopaedias omit to mention them even though concentration camps are the most decisive element of totalitarianism.

This very amnesia and/or one-sided knowledge is the cause that in international and Italian public there is hardly any mention of ethnocide and genocide, practised by Italian fascism, also known as Mussolini's »Roman Reich«, amongst the Slavic (mainly Slovene and Croatian) population – especially in the border regions, and less than a year after the attack on Yugoslavia, also in Slovenia and Dalmatia. The deposition of Mussolini on July 25, 1943, with the formation of the Badoglio government and followed by the truce

with the Allied Forces on September 8, 1943 mark the beginning of the trend, which, on Hitler's command, led to the founding of operational zones »Alpenvorland« (the provinces of Bozen, Trient, Belluno) and »Adriatisches Kuestenland« (the provinces of Udine, Gorizia, Trieste, Pula, Rijeka, Ljubljana), implying that »everything that once was Austrian should again belong to us«. Hence, national socialists – assisted by the Italian SS, special X MAS unit, new fascist armed forces and local collaborationists – had more or less free hands to strive for »the final solution of the Jewish question«. In the end of October 1943, in the former »Rižarna« in the Trieste district of San Sabba (Risiera di San Sabba), a concentration camp and a transitory assembly camp for further transports to Auschwitz and other concentration camps was established. Very soon a crematorium and death cells were installed. The command of the Rižarna was taken over by the leading »experts« of the so called »Aktion R(einhard)«, which was responsible for the »final solution of the Jewish question« in Poland (this action brought to the establishment of concentration camps Belzec, Sobibor, Treblinka and Maidanek). It should not be overlooked that during the German occupation of Italy this action was transferred to Trieste, let alone the fact that it was commanded by the inaugurator of the action himself, Odilo Globočnik (born in Trieste, raised in Carinthia), henceforth Hoehere SS und Polizeifuehrer of the zone »Adriatisches Kuestenland« and a close friend of the Carinthian Gauleiter Friedrich Rainer, who, from then on, was the political head of this zone. (It should also be added that both of them are regarded as the initiators and advocates of »Aktion K« the aim of which was a radical expulsion of Carinthian Slovenes. However, »only« 186 Carinthian Slovene families were on April 14-15, 1942 expelled from Carinthia with the aid of the supporting police batallion.) The increase of partisan movement seems to have led to the fact that »Aktion R« (known in Trieste also as »Einheit R«) was too involved with protection tasks, which in the Adriatic Littoral made major actions against Jews impossible. This fact is also reflected in numbers: Slovene partisans represent the greatest share by far amongst the victims (and deportees) in the Risiera di San Sabba.

The author ascribes great importance to the fact that fascist and national-socialist concentration camps are an imminent part of the very »code« of modern civilization. Analogously, she believes – in relation to Zygmunt Bauman – that fascist and national-socialist machinery are a »normal« phenomenon, which can always appear anywhere. Thereby she extensively and also from the psychoanalytical point of view tackles the basic motive, which was defined by Hannah Arendt, in her study on Eichmann, as »the banality of evil«, pointing to the fact that each of us can at any time be drawn – either as perpetrator, co-perpetrator or at least as a dispassionate observer – into (mass) extinctions.